

Perspektiv 02/06

En sammenlignende oversikt over grunnlovsbeskyttelsen av menneskerettigheter i OECD-området

Av Marius Emberland

Stortingets utredningsseksjon yter faglig bistand til representanter, partigrupper og komiteer i Stortinget basert på spørsmål fra den enkelte oppdragsgiver.

Seksjonen publiserer også egeninitierte notater som gjøres allment tilgjengelig.

Tidligere utgitt:

01/05 Ny britisk lov skal beskytte barn mot overgripere de møter på Internett

01/06 De nordiske medlemslandenes parlamenter og EU – om innvirkning på sine regjeringers EU-politikk

En sammenlignende oversikt over grunnlovsbeskyttelsen av menneskerettigheter i OECD-området

Denne rapporten gir en oversikt over hvilke stater i OECD-området som har innarbeidet bestemmelser om menneskerettigheter i sine grunnlover, samt hvordan disse bestemmelsene er utformet. Rapporten omtaler også grunnlovsregler om menneskerettigheter som følger av uskreven rett. Videre er EUs menneskerettighetsvern, representert ved EUs Charter of Fundamental Rights, er tatt med. Rapporten er skrevet på oppdrag fra Stortingets utredningsseksjon.

Rapporten gir et innblikk i hva en grunnlov er. Den gir en oversikt over hvor grunnlovsrettslige normer om menneskerettigheter kan komme til uttrykk (i grunnlovstekster og i uskrevne konstitusjonelle regler). Det understrekes at en studie av dette temaet forutsetter detaljkunnskap om hvordan skriftlige uttrykk for normene nærmere er fastsatt av grunnlovsforfattere, av lovtolkere og av eventuell annen juridisk ekspertise. Det understrekes også at den formelle beskyttelsen som fremkommer av rettslige normer bør sammenlignes med studier av faktisk etterlevelse av normene, ettersom det ikke er noen nødvendig sammenheng mellom regelgivning og normetterlevelse heller på dette feltet. Rapporten holder seg til utgangspunktene som finnes i de tilgjengelige skriftlige uttrykk for normene i grunnlovstekster og (i begrenset grad) i formuleringer av uskreven rett.

Rapporten omhandler også menneskerettighetsbegrepet, som ikke er entydig. Det har vært hensiktsmessig å ta et felles utgangspunkt for forståelsen av begrepet menneskerettigheter. I denne rapporten er det FNs verdenserklæring om menneskerettighetene, som ble vedtatt av FNs generalforsamling i 1948 (vedlagt), som utgjør dette utgangspunktet. Grovt sagt gir erklæringens oppregning en god antydning om hvordan menneskerettighetsbegrepet også oppfattes i den enkelte OECD-stats konstitusjonelle system.

Rapporten slår fast at alle OECD-stater (og EU) har grunnlovsrettslige normer om menneskerettigheter. Variasjonen er stor mht. hvordan reguleringen er foretatt. Storparten av statene – og særlig stater med grunnlovsdokumenter nyere enn 1945, og i større grad de som er vedtatt etter 1989 – har nedskrevne grunnlover med nokså omfattende lister over menneskerettigheter med konstitusjonell beskyttelse. Tyskland og Finland er eksempler på dette. Noen få stater har i hovedsak uskrevne

konstitusjoner, og dermed også uskrevne normer om grunnlovsbeskyttelse av menneskerettigheter. Enkelte av disse statene har egen menneskerettighetslovgivning som søker å skriftliggjøre beskyttelsen utover det konstitusjonen selv gir. Slik lovgivning har sjelden konstitusjonell rang, men nyter likevel en særskilt status i det nasjonale rettssystemet. Eksempler på slike løsninger finnes i bl.a. Storbritannia, New Zealand og Australia. Endelig har enkelte stater eldre grunnlover hvor menneskerettighetsbeskyttelsen er sparsom. I slike stater vil uskrevne rett, evt. særskilt menneskerettighetslovgivning, til en viss grad supplere bildet. Eksempler er Norge og USA.

Det varierer også hvordan vernet er utformet. Enkelte grunnlover har en omfattende detaljeringsgrad. Det er mer vanlig med kortfattede bestemmelser utformet slik at detaljreguleringen må overlates til autoritative grunnlovsfortolkere (som domstoler). Felles for de fleste statene er at teksten (eller formuleringer av uskrevne rettsregler) stiller opp et utgangspunkt om rett til menneskerettslig beskyttelse for de som kan påberope seg slikt vern (oftest privatpersoner). Men utgangspunktet vil oftest være modifisert, enten gjennom grunnlovsteksten eller gjennom uskrevne normer formulert av autoritative fortolkere som domstoler. Modifikasjonene tar hensyn til fellesskapets og myndighetenes behov for offentlig regulering og styring. Vilkårene for akseptable begrensninger i menneskerettslig beskyttelse uttrykkes på ulike måter. Ofte vil det forutsettes et grunnlag i parlamentslovgivning for begrensningen (legalitetsprinsipp), og en vurdering av om det foreligger en rimelig avveining mellom enkeltindividets og samfunnets behov vil ofte være påkrevet (forholdsmessighetsprinsipp). Begrensninger tillates videre bare i den grad de tar sikte på å nå samfunnsformål som konstitusjonen selv enten direkte eller implisitt anerkjenner som akseptable. Slik sett vil grunnlovers menneskerettighetsbestemmelser (men også uskrevne rettsregler) i mange tilfeller gi et vesentlig inntrykk av OECD-statenes rettslige oppfatning av den demokratiske rettsstatens spilleregler.

Marius Emberland
Førsteamanuensis
Det juridiske fakultet
Universitetet i Oslo

4. september 2006

INNHOLD

1.	OPPDRAGETS INNHOLD.....	3
1.1	Oppdragsbeskrivelsen	3
1.2	Rapportens innhold	3
1.3	Geografisk område: OECDs medlemsstater, samt EU.....	3
1.4	Bakgrunnsmateriale, kilder, mv.	4
1.5	Oversettelser og originalspråk.....	5
2.	GRUNNLOVSREGULERINGEN I OECD-OMRÅDET	5
2.1	Hva er en grunnlov?	5
2.2	Skreven og uskreven grunnlovsrett.....	5
2.2.1	Skreven grunnlovsrett	5
2.2.2	Uskreven grunnlovsrett	6
2.3	Grunnlovssituasjonen i OECD-statene: En oversikt	6
2.4	Hvilke stater har innarbeidet menneskerettigheter i grunnlovene?	8
2.4.1	Situasjonen hvor det foreligger skreven grunnlovsrett	8
2.5	Ordlyden og forholdet til innhold fastlagt gjennom mønstergyldig tolking	10
2.6	Flere grunnlovstekster	10
3.	HVILKE RETTIGHETER ER GRUNNLOVSBESKYTTET?	11
3.1	Begrepet er omtvistet.....	11
3.2	Utgangspunkt i FNs verdenserklæring om menneskerettigheter	11
3.3	Menneskerettigheter en grunnleggende mekanisme for håndteringen av forholdet mellom statsmakt og privatpersoner	12
3.4	Borgerrettigheter og menneskerettigheter.....	12
3.5	Prosessuelle mekanismer og rettigheter i tillegg til materielle rettigheter?.....	13
3.6	Hvilke menneskerettigheter er beskyttet i OECD-statenes grunnlover?	14
4.	HVORDAN ER BESTEMMELSENE UTFORMET?	15
4.1	Grunnlovsrettslige monisme	15
4.2	Ulike tradisjoner: Detaljerte kontra kortfattede bestemmelser	16
4.3	Hovedregel og unntak: Absolutte og relative rettigheter.....	16
4.4	Ivaretagelsen av samfunnets, flertallets og myndighetenes behov	17

VEDLEGG 1: INFORMASJON OM WEBSIDER.....	18
VEDLEGG 2: FNS VERDENSERKLÆRING OM MENNESKERETTIGHETENE	20
VEDLEGG 3: RETTIGHETSBESTEMMELSER I FINLANDS GRUNNLOV	26
VEDLEGG 4: RETTIGHETSBESTEMMELSER I DANMARKS GRUNNLOV.....	32
VEDLEGG 5: RETTIGHETSBESTEMMELSER I DEN AMERIKANSKE FØDERALE GRUNNLOVENS AMENDMENTS.....	37
VEDLEGG 6: RETTIGHETSBESTEMMELSER I ITALIAS GRUNNLOV	39
VEDLEGG 7: MENNESKERETTSLIGE BESTEMMELSER I NORGES GRUNNLOV.....	48

1. OPPDRAGETS INNHOLD

1.1 Oppdragsbeskrivelsen

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Stortingets utredningsseksjon. Oppdragsbeskrivelsen lyder slik:

"Det ønskes en oversikt over hvilke land i OECD-området som har innarbeidet bestemmelser om menneskerettigheter i sine lands grunnlover, samt hvordan disse bestemmelsene er utformet, evt. i hvilken grad konstitusjonell menneskerettighetsbeskyttelse følger av uskrevne konstitusjonelle prinsipper. Såvel sivile og politiske som økonomiske, sosiale og kulturelle menneskerettigheter skal behandles. I tillegg tas EUs Charter of Fundamental Rights med i oversikten."

1.2 Rapportens innhold

Det er grunn til å foreta enkelte presiseringer og avklaringer av oppdragsbeskrivelsen. Dette gjøres i inneværende avsnitt 1.

De etterfølgende avsnittene (avsnittene 2, 3 og 4) utgjør en sammenlignende oversikt over grunnlovsbeskyttelsen av menneskerettigheter i OECDs medlemsstater (samt EU), i hovedsak sortert i henhold til oppdragsbeskrivelsens ulike problemstillinger. Dels er det tale om sammenstillinger, i form av tabeller og oversikter. I enkelte av avsnittene gis en introduksjon til sentrale aspekter ved de temaer som behandles i dem. Dette kan bidra til større innsikt i de data som presenteres, samt – ikke minst – en forståelse av at oppdraget dreier seg om kompliserte forhold som ikke kan redegjøres for i detalj i en rapport som denne.

Rapporten vedlegger ikke alle OECD-statenes grunnlovers regulering av menneskerettslig beskyttelse. Det ville bli en uforholdsmessig stor mengde tekst. Heller ikke ville det gi et dekkende bilde, for det vil være forskjeller på hva grunnlovens tekst sier og hvordan den grunnlovsrettslige reguleringen er i detalj. Enkelte av statene har for øvrig ikke – eller ikke bare – skrevne grunnlover. Dermed har heller ikke den konstitusjonelle menneskerettighetsbeskyttelsen kommet til uttrykk i autoritative dokumenter. Rapporten vedlegger hva som må sies å være et representativt utvalg av grunnlovsdokumenter som gir menneskerettslig beskyttelse innenfor OECD-området. Også Norges Grunnlovs menneskerettighetsbestemmelser er vedlagt. Det er også FNs verdenserklæring om menneskerettigheter, som til en viss grad kan tjene som mal for menneskerettslig regulering.

1.3 Geografisk område: OECDs medlemsstater, samt EU

Det bes om en oversikt over grunnlovsbestemmelser om menneskerettigheter i de stater som er medlem av Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling (OECD). Det legges til grunn at det er gjeldende konstitusjonell regulering det spørres om, ikke eventuelle planlagte grunnlovsrevisjoner eller tidligere konstitusjonelle regelsetts regulering av menneskerettigheter som senere er opphevd. I enkelte stater pågår grunnlovsrevisjoner; mest omfattende er reformprosessen i Østerrike.

OECD er en organisasjon bestående av 30 medlemsstater: Australia, Belgia, Canada, Danmark, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Island, Italia, Japan, Luxembourg, Mexico, Nederland, New

Zealand, Norge, Polen, Portugal, Slovakia, Spania, Storbritannia, Sveits, Sverige, Sør-Korea, Tsjekkia, Tyrkia, Tyskland, Ungarn, USA og Østerrike.

EU har et nært samarbeid med OECD. EU har også hva en grovt sett kan kalle konstitusjonelle bestemmelser om menneskerettigheter som gjelder for EU-området og for EU som organisasjon. Disse supplerer EU-landenes egne grunnlover. Derfor er også EU med i oversikten.

Enkelte av OECDs medlemsstater er føderale stater eller er på andre måter sammenslutninger av enheter med mer eller mindre grad av autonomi. Dette gjelder blant annet Mexico, Tyskland og USA. Rapporten tar bare for seg føderale grunnlover, ikke også den eventuelle menneskerettighetsbeskyttelse som måtte fremkomme i grunnlovene til den enkelte delstat i føderasjonene. En rapport som også omfattet grunnlovsreguleringen av menneskerettigheter i delstater ville sprengte rammene for oppdraget. Stort sett vil det være vesentlige likhetspunkter mellom menneskerettighetsreguleringen på delstatsnivå og på føderalt nivå. Delstatsgrunnlovers menneskerettighetsbestemmelser kan ha stor praktisk betydning for de som kan påberope seg dem. Ofte vil det nettopp være myndighetshandlinger på delstatsnivå i føderale stater som har størst potensial for å komme i konflikt med privatpersoners menneskerettslige beskyttelse. Føderale grunnlovsbestemmelser om menneskerettigheter vil oftest være aktuelle i siste instans, når mulighetene for å benytte seg av delstatsrettslige løsninger er uttømt eller av andre grunner ikke er aktuelle.

Også for andre medlemsstater i OECD kan det være grunn til å se nærmere på lokale konstitusjonelle løsninger. Det vi noe upresist omtaler som staten Storbritannia, er samtidig en sammenslutning av to kongedømmer (England, Skottland), et fyrstedømme (Wales) og provinsen Nord-Irland. Storbritannia har gjennomgått en periode med økt autonomi for de ulike regionene. Dette har også fått betydning for menneskerettighetsbeskyttelsen på statlig nivå. Det er for eksempel visse variasjoner mellom Nord-Irlands og Skottlands konstitusjonelle menneskerettighetsregulering. Forskjellene er imidlertid relativt små, og omtales ikke nærmere her. Rapporten fokuserer på situasjonen i England, som er befolkningsmessig og politisk dominerende innenfor Storbritannia.

1.4 Bakgrunnsmateriale, kilder, mv.

Rapporten har primært forholdt seg til grunnlover i form av autoritative, skriftlige dokumenter vedtatt av grunnlovsforsamlinger innenfor den enkelte stat (heretter omtalt som skreven grunnlovsrett). Til en viss grad er også (ikke-autoritative) skriftlige uttrykk for uskrevne konstitusjonelle normer til beskyttelse av menneskerettigheter konsultert. Klarleggingen av hva som utgjør uskrevne konstitusjonelle rettsregler til beskyttelse av menneskerettigheter er en komplisert affære. Den innebærer blant annet konsultasjon av domstolsavgjørelser, litteratur forfattet av grunnlovsrettlig ekspertise, mv. Den skrevne grunnlovsretten er viet størst oppmerksomhet i rapporten.

Hvordan skaffer en seg oversikt over grunnlovsbeskyttelsen av menneskerettigheter innenfor OECD-området? Det finnes enkelte større samleverker som gir oss informasjon, både på originalspråket og i oversettelse, om grunnlovstekstene i verdens stater. Det må imidlertid erkjennes av elektronisk informasjonsinnhenting har overtatt som praktisk primærkilde også

her. Dels er informasjon gjort tilgjengelig på statenes offisielle nettsteder, hvor en i mange tilfeller også finner offisielle oversettelse av teksten. I andre tilfeller finnes det private samlinger av grunnlovstekster, både i original og i offisielle og/eller uoffisielle oversettelser. En liste over utvalgte nettsteder er vedlagt.

1.5 Oversettelser og originalspråk

Grunnlover utarbeides (selvsagt) på de offisielle språk i det enkelte land, men det finnes også oversettelser av dem til andre språk, og særlig verdensspråkene. Av praktiske grunner er originalspråkversjonene konsultert for situasjonen i Danmark, Sverige, Finland (finlandssvensk versjon) og Norge.

For de ikke-engelskspråklige OECD-lands grunnlover er engelske oversettelser av originaldokumentene lagt til grunn. Enkelte av disse er offisielle oversettelser. I andre tilfeller er oversettelsene laget av personer eller institusjoner uten tilhørighet til statsapparatet. For denne rapportens formål antas det at det ikke spiller stor rolle om de konsulterte oversettelsene er offisielle eller uoffisielle.

2. GRUNNLOVSREGULERINGEN I OECD-OMRÅDET

Før rapporten går inn på hvorvidt OECD-statenes konstitusjoner inneholder menneskerettighetsbeskyttelse, er det hensiktsmessig å si noe om hva en grunnlov er, samt hvordan grunnlovssituasjonen generelt er i OECDs medlemsstater.

2.1 Hva er en grunnlov?

En grunnlov (konstitusjon) forstås her som statens konstituerende sett av rettsregler, dens grunnleggende rettslige normsett om statens organisasjon og om forholdet mellom staten og dens ulike organer samt om forholdet mellom staten på den ene siden og privatpersoner på den andre siden.

En grunnlov regnes normalt som statens høyest rangerte sett av rettslige normer. Den står i hovedsak over – og styrer også – meningsinnholdet i rettslige normer av lavere rang (typisk alminnelig parlamentslovgivning) hvis det foreligger avvik mellom de to settene av rettsregler.

Grunnlover vil ofte ha stor symbolverdi og være av politisk betydning. I denne rapporten står grunnlovens betydning som rettslig instrument i fokus.

2.2 Skreven og uskreven grunnlovsrett

Grunnlover kan, som sagt i avsnitt 1, komme til uttrykk i nedskrevet lovtekst (skreven grunnlovsrett), men de kan også bestå av uskrevne rettslige normer (uskreven grunnlovsrett). Begge former behandles i rapporten, jf. oppdragsbeskrivelsen.

2.2.1 Skreven grunnlovsrett

Grunnlover er ofte uttrykt skriftlig i særskilte rettslige dokumenter som er anerkjent som

konstitusjonelle dokumenter. Et eksempel på dette er den norske Grunnloven av 1814 (med senere endringer og tilføyelser), slik vi kjenner den som dokument vedtatt av grunnlovsforsamlingen på Eidsvoll og med senere endringer foretatt av Stortinget. Innenfor OECD-området er skreven grunnlovsrett mest alminnelig (men vesentlige unntak finnes). I så tilfelle vil også menneskerettighetsbestemmelsene komme til uttrykk i disse dokumentene.

2.2.2 Uskreven grunnlovsrett

Det er ingen automatikk i at menneskerettslig grunnlovsbeskyttelse uttrykkes gjennom et skriftlig dokument som kalles en grunnlov. Mange rettssystemer anerkjenner også uskrevne konstitusjonelle rettsregler, som vil tjene samme funksjoner som nedskrevne grunnlovsbestemmelser. Slike normer kan både supplere og erstatte skreven grunnlovsrett. Det kan i enkelte tilfeller være spørsmål om en menneskerettslig regel følger av skreven grunnlovsrett (ved generøs tolking av en vagt og upresist utformet bestemmelse) eller om den i stedet sies å følge av uskreven rett. Slike nyanser omtales ikke nærmere i denne rapporten.

I flere av OECDs medlemsstater vil i hvert fall deler av den menneskerettslige beskyttelsen være formulert i uskrevne konstitusjonelle rettsregler. Situasjonen i Norge er igjen illustrerende: I tillegg til de menneskerettighetsbestemmelser som fremkommer av Grunnloven selv (i Grunnloven § 2 og i bestemmelser i Grunnlovens del E) har vårt rettssystem enkelte uskrevne konstitusjonelle rettsregler som gir uttrykk for menneskerettslig beskyttelse. Retten til å etablere politiske partier er et eksempel på dette. At denne rettigheten ikke er nedskrevet i grunnloven, betyr ikke at den har lavere konstitusjonell rang eller mindre gjennomslagskraft enn de rettigheter som fremkommer av grunnlovens tekst. En annen sak er at det i mange tilfeller kan være vanskeligere å bli klar over slike uskrevne rettsreglers innhold fordi det mangler et autoritativt skriftlig uttrykk for dem.

Begrepet uskrevne rettsregler kan misforstås. Betegnelsen betyr ikke at det ikke finnes skriftlige uttrykk for dem. Poenget er at uskrevne rettsregler av konstitusjonell rang ikke vedtas gjennom formelle vedtak nasjonalforsamlingen eller en grunnlovsgivende forsamling (slik tilfellet er med den skrevne grunnlovsretten). Derimot antas den etablert over tid gjennom atferd mellom de aktører som anses relevante i forhold til slike rettsregler (typisk ved vedtak av utøvende, dømmende og lovgivende myndigheter). Dette er nok til en viss grad en rettslig fiksjon. I realiteten blir uskrevne rettsregler om menneskerettighetsbeskyttelse like mye etablert ved at personer og organer med formell eller uformell rettslig autoritet legger til grunn at slike rettsregler finnes. De offentlige domstolene med mandat til å tolke konstitusjonelle rettsregler har ofte denne funksjonen, slik er det blant annet i Norge. Retten til etablering av politiske partier antas for eksempel å gjelde som konstitusjonell rettsregel fordi Høyesterett i en avgjørelse fra 1997 (publisert i Retstidende 1997 side 1821) antok det. Også juridisk ekspertise, typisk i universitetsmiljøer, er en betydelig faktor i avgjørelsen av hvilke konstitusjonelle normer om menneskerettighetsbeskyttelse som anerkjennes av rettssystemet.

2.3 Grunnlovssituasjonen i OECD-statene: En oversikt

Dette avsnittet gir en oversikt over den generelle grunnlovssituasjonen i OECD-området. Det opplyses i tabellen nedenfor (fig. 1) om a) den enkelte stat har en skreven og/eller uskreven grunnlov, og b) ca.-angivelse av tidspunktet for grunnlovsreglene. Denne oversikten er altså ikke begrenset til grunnlovenes menneskerettighetsregulering.

Fig. 1

Stat	Hovedsaklig skreven/uskreven regulering av menneskerettigheter?	Aktuelle skrevne instrumenter/dato/vesentlige senere endringer
Australia	Skreven	Constitution 1900. Egen Human Rights Act 2004
Belgia	Skreven	Constitution 1970
Canada	Skreven	Canadian Charter of Rights and Freedom 1982
Danmark	Skreven	Danmarks Riges Grundlov 1953
Finland		Finlands grundlag 1999
Frankrike	Skreven	Constitution 1958 La Declaration des Droits de l'Homme 1789
Lux. Bourg	Skreven	Constitution 1968 (rev. 1996, 1998)
Nederland	Skreven	Grondwet 2002
Hellas	Skreven	To Σύνταγμα 1975 (rev. 1986 og 2001)
Irland	Skreven	Constitution of Ireland 1937
Island	Skreven	Stjórnarskrá Lýðveldisins Íslands 1944
Italia	Skreven	Costituzione della Repubblica italiana 1948
Japan	Skreven	Grunnlov 1946
Mexico	Skreven	Constitucion politica de los estados unidos mexicanos 1917
N.Zealand	Uskreven; noe skreven	Constitution Act 1986. Human Rights Act 1993
Norge	Skreven og uskreven	Grunnloven av 1814 (Grl. § 110c tilføyd 1994)
Polen	Skreven	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej 1997
Portugal	Skreven	Constituciao da Republica Portuguesa 1976
Spania	Skreven	Constitucion Espanola 1978.
Sverige	Skreven	Regeringsformen 1974. Tryckfrihetsförordningen 1949 Yttrandefrihetsgrundlagen 1991
Slovakia	Skreven	Ústava Slovensky republiky 1992
Storbrit.	Uskreven; noe skreven	Magna Charta 1215; Bill of Rights 1689; Human Rights Act 1990
Sveits	Skreven	Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft 1999
Sør-Korea	Skreven	Grunnlov 1948
Tsjekkia	Skreven	Ústava České republiky 1992
Tyrkia	Skreven	Grunnlov vedtatt 1982. Vesentlige skjerpinger i rettighetsvernet på 2000-tallet
Tyskland	Skreven	Grundgesetz 1949
Ungarn	Skreven	A Magyar Köztársaság Alkotmánya 1949
USA	Skreven; noe uskreven	Constitution 1787. Amendments 1791, 1865,

		1868, 1870, 1920 og 1871
Østerrike	Uskreven; noe skreven	Under revisjon
EU	Skreven og uskreven	Rettighetscharter 2000 (ikke formelt bindende)

2.4 Hvilke stater har innarbeidet menneskerettigheter i grunnlovene?

Oppdragsbeskrivelsen ber om en ”oversikt over hvilke land i OECD-området som har innarbeidet bestemmelser om menneskerettigheter i sine lands grunnlover.” Dette er tema for dette avsnittet.

2.4.1 Situasjonen hvor det foreligger skreven grunnlovsrett

Gjennomgangen viser at alle OECD-stater med skrevne grunnlovstekster har også en eller annen form for innarbeiding av menneskerettighetsbestemmelser i dem. Det varierer noe hvordan innarbeidingen er foretatt. Situasjon i de stater hvor relevant skreven grunnlovsrett ikke finnes, er beskrevet særskilt i 2.42 nedenfor.

Det mest dominerende trekket er at grunnlovene har særskilte kapitler eller deler reservert for menneskerettighetsbestemmelser. Det varierer hvor i grunnlovsteksten slike bestemmelser er plassert. Det er også stor variasjon i hvor mange rettigheter som er nedfelt i grunnloven og hvor detaljerte bestemmelsene er. Endelig hender det at rettighetsbestemmelser i tillegg finnes nedfelt i andre deler av grunnloven, altså utenfor de kapitler hvor rettighetene i hovedsak er regulert. Oversikten under gir et skjematisk bilde av situasjonen (fig. 2):

Fig. 2

Stat:	<u>Regulert hvor (inkl. evt. tittel på særskilt kap. i loven):</u>
Belgia:	Del 2 (artiklene 8 til 32) (”Belgians and their rights”)
Canada:	Charter of Rights and Freedoms, særskilt dokument med konstitusjonell status
Danmark:	Kapitlene VII og VIII (paragrafene 67 til 85)
Finland:	Kapittel 2 (bestemmelsene 6 til 23) (”Basic rights and liberties”)
Frankrike:	Særskilt menneskerettighetserklæring fra 1789, som ifølge fortalen til grunnloven utgjør en del av landets konstitusjonelle orden
Luxembourg:	Kapittel II (artiklene 9 til 31) (”Luxembourgers and their rights”)
Nederland:	Kapittel 1 (artiklene 1 til 23) (”Fundamental rights”)
Hellas:	Del To (artiklene 4 til 25) (”Individual and social rights”)
Irland:	Artiklene 40 til 45 (”Fundamental rights; Directive Principles of Social Policy”)
Island:	Del VII (artiklene 65 til 77) (men også enkeltbestemmelser i del VI)
Italia:	Del I (artiklene 13 til 54) ”Rights and Duties of Citizens”) men også i innledende del om grunnleggende prinsipper

Japan:	Kapittel III (artiklene 10 til 40) ("Rights and Duties of the People")
Mexico:	Kapittel I (artiklene 1 til 29) ("Individual guarantees")
Norge:	Del E (paragrafene 95 til 110c) ("Almindelige Bestemmelser"), samt § 2 om religionsfrihet
Polen:	Kapittel II (artiklene 30 til 86) ("Freedoms, Rights and Obligations of Persons and Citizens")
Portugal:	Del I (artiklene 12 til 79) ("Fundamental rights and duties")
Spania:	Del I (artiklene 10 til 55) ("Fundamental rights and duties")
Sverige:	Regeringsformens 2. kap. (paragrafene 1 til 23) ("Grundläggande fri- och rättigheter") samt de særskilte Yttrandefrihetsgrunnlagen og Tryckfrihetsförordningen
Slovakia:	Del II (artiklene 11 til 54) ("Basic rights and freedoms")
Sveits:	Del 2 (artiklene 7 til 41) ("Basic, Civil and Social Rights")
Sør-Korea:	Kapittel II (artiklene 10 til 39) ("Rights and Duties of the Citizens") men også enkeltbestemmelser i kapittel I)
Tsjekkia:	Særskilt Charter of Fundamental Rights and Freedoms, som ifølge grunnloven artikkel 3 utgjør en del av landets konstitusjonelle orden
Tyrkia:	Del To (artiklene 12 til 69) ("Fundamental Rights and Duties")
Tyskland:	Kapittel I (artiklene 1 til 19) ("Basic rights"), samt enkeltbestemmelser i kapittel IX
Ungarn:	Kapittel XI (artiklene 54 til 70) ("Fundamental Rights and Duties")
USA:	Tilleggsbestemmelser til den opprinnelige grunnloven (Amendments I til X), samt spredte enkeltbestemmelser i grunnloven
Østerrike:	Ingen bestemmelser i grunnloven selv, men grunnloven suppleres av særskilte grunnlovsvedtak. Internasjonal rett er i prinsippet del av den føderale konstitusjonen; Den europeiske menneskerettighetskonvensjon ble gjort til konstitusjonell lov ved vedtak 1964. Konstitusjonsreform på gang ¹

Løsningen i andre stater

Australia:	Ingen regulering i grunnloven selv, men særskilt regulering i Human Rights Act 1993
Storbritannia:	Som eneste OECD-medlem har ikke Storbritannia noen skreven grunnlov. Storbritannia har likevel enkelte instrumenter som må kalles konstitusjonelle regelsett som fanger opp menneskerettighetsbeskyttelse. Dette gjelder Magna Charta av 1215, The Bill of Rights fra 1689. I tillegg vedtok parlamentet

¹ <http://www.konvent.gv.at>.

Human Rights Act 1998. Loven har ikke konstitusjonell rang, men betydelig gjennomslagskraft.

New Zealand: Ingen regulering i grunnloven selv, men særskilt regulering i Human Rights Act 1993 samt (tidligere) uskrevne rettsregler

2.5 Ordlyden og forholdet til innhold fastlagt gjennom mønstergyldig tolking

Det er stor forskjell på formalia (i form av grunnlovsbestemmelers ordlyd eller – for så vidt gjelder uskreven rett – domstolers eller andre juridiske autoriteters formulering av utgangspunktet om hva rettsregelen går ut på) og hvordan disse nærmere forstås i rettslig praksis. Både uskreven og skreven grunnlovsrett formidles til oss gjennom skriftspråk. Den skrevne retten gjennom lovttekster, og den uskrevne retten i hovedsak gjennom domstolsavgjørelser eller litteratur forfattet av rettslig ekspertise på området. Rettsspråket er, som annet språk, vagt og flertydig; det gir opphav til tolkingsspørsmål.

Kort sagt får en bare en antydning om hvordan det grunnlovsrettslige menneskerettighetsvernet er i den enkelte stat ved å se hen til grunnlovens ordlyd og bare denne (eller ved å referere hovedpunktene i innholdet i en uskreven konstitusjonell rettsregel). Ordlyden må tolkes og utdypes for å gi et noenlunde dekkende bilde av den konstitusjonelle rettighetsbeskyttelsen. Dette gjøres ofte av de offentlige domstolene, eventuelt særskilte forfatningsdomstoler som har til oppgave å fastlegge det rettslige innholdet i grunnloven. Domstolene gjør dette i noen tilfeller ved å avgi betenknninger om hvordan grunnloven skal forstås eller når de tar stilling til rettslige tvister mellom ulike samfunnsaktører.

Denne rapporten kan ikke fange opp detaljforståelsen av rettsreglene. Det ville sprengte rammene for oppdragets rammer fullstendig om også dette skulle behandles. Fremstillingen holder seg primært til ordlyden i grunnlovsbestemmelser og/eller de språklige uttrykk for uskrevne rettsregler som lar seg identifisere og som er konsultert.

De språklige uttrykkene gir likevel en viss indikasjon på rettstilstanden når det gjelder den enkelte stats grunnlovsregulering av menneskerettslig beskyttelse. Det må likevel understrekes at de ikke gir noen fullgod beskrivelse. Informasjon på detaljnivå vil stort sett finnes i rettslig litteratur om temaet. I mange tilfeller vil slik informasjon være tilgjengelig bare på det enkelte lands nasjonale språk. Slik rettslig litteratur er konsultert i meget begrenset grad her.

2.6 Flere grunnlovstekster

En grunnlov kan være nedskrevet (men behøver altså ikke være det). Den norske grunnloven består av ett dokument (Grunnloven av 1814). Slik er det også i mange andre OECD-stater. Men en grunnlov trenger ikke bestå av bare ett samlet dokument.

Det finnes flere eksempler på stater med flere grunnlovstekster som til sammen utgjør statens konstitusjonelle regelsett. Sverige har for eksempel både regeringsformen og særskilte rettslige instrumenter om bl.a. ytringsfrihet. Den franske grunnloven er i stadig endring; likevel står menneskerettighetserklæringen som ble til ved revolusjonen på slutten av 1700-tallet i en særstilling for så vidt gjelder konstitusjonell menneskerettighetsbeskyttelse. Denne

erklæringen er et eget instrument, men grunnloven viser til den.

Denne rapporten er klar over disse aspektene, men av pedagogiske årsaker presenteres grunnlovstekstene i slike stater som om det var ett dokument uten ytterligere spesifisering. Det har neppe stor praktisk betydning i hvilke konstitusjonelle tekster rettighetene er nedfelt.

3. HVILKE RETTIGHETER ER GRUNNLOVSBESKYTTET?

Dette avsnittet gir en oversikt over hvilke menneskerettigheter den enkelte OECD-stat har gitt grunnlovsrettslig beskyttelse. Hovedvekten er lagt på skreven grunnlovsrett. Det gis først en introduksjon til menneskerettighetsbegrepet. Deretter er situasjonen fremstilt i tabellform, hvor utgangspunktet er de rettigheter som er kommet til uttrykk i FNs verdenserklæring om menneskerettighetene.

3.1 Begrepet er omtvistet

Menneskerettighetsbegrepet er politisert og gjenstand for ideologisk tautrekking. Det er neppe er mulig å gi noen dekkende beskrivelse av hva menneskerettigheter er, heller ikke i grunnlovsmessig forstand. Det er lite trolig at det finnes en enhetlig oppfatning innenfor OECD-området om begrepet menneskerettigheter. Dette er lett å forstå om en antyder at menneskerettigheter dreier seg om enkeltindividets krav i forhold til storsamfunnet og de offentlige myndigheter, for hvilke interesser står i sentrum – samfunnets eller individets behov? Hva kan en som enkeltmenneske eller privat gruppering rettmessig kreve av staten, i form av vedtak, bevilgninger, eller fravær av offentlig myndighetsutøvelse? Dette er brennbart stoff. Det er også historisk betinget innenfor den enkelte stat. Dette reflekteres delvis i de ulike oppfatninger om menneskerettigheter som eksisterer innenfor OECD-området.

3.2 Utgangspunkt i FNs verdenserklæring om menneskerettigheter

Det er likevel ikke uvanlig å la FNs generalforsamlings verdenserklæring om menneskerettigheter, som ble vedtatt i 1948, danne utgangspunkt for forståelsen av begrepet menneskerettigheter.

FNs menneskerettighetserklæring (teksten er vedlagt) utgjør ingen definitiv innfallsvinkel til menneskerettighetsbegrepet. Selvsagt er også FNs menneskerettighetsarbeid ideologisk og politisk preget, og FN-systemets prioriteringer samsvarer ikke nødvendigvis med ideologiske og politiske forhold i den enkelte OECD-stat til enhver tid. Ser en på grunnlovsfestingen av menneskerettigheter særlig i nyere lovgivning – også innenfor OECD-området – er det likevel vesentlige likhetspunkter mellom FNs forståelse av hva menneskerettigheter er og hva nasjonale konstitusjoner anerkjenner som menneskerettigheter. Det er dessuten alminnelig antatt at FNs verdenserklæring om menneskerettigheter gir et godt utgangspunkt for forståelsen av hva menneskerettigheter i bunn og grunn handler om. Derfor er menneskerettighetsbegrepet i verdenserklæringen også et utgangspunkt for forståelsen det for denne rapportens vedkommende.

3.3 Menneskerettigheter en grunnleggende mekanisme for håndteringen av forholdet mellom statsmakt og privatpersoner

Oversikten tar altså utgangspunkt i de rettigheter som ble anerkjent av FNs generalforsamling i 1948. FNs verdenserklæring om menneskerettighetene er i hovedsak en liste over hvilke rettigheter som FN mener er menneskerettigheter. Hva kan sies å være felles for dem? Det er viktig å få en viss idé om hva menneskerettigheter er.

Grovt sagt kan en si at FN bygger på et menneskerettighetsbegrep som viser til et grunnleggende forhold mellom enkeltindividet og/eller representanter for den private sfære og/eller maktesløse aktører på den ene siden og makthavere, først og fremst representert ved offentlige myndigheter, på den andre siden. Tilsvarende forståelser legges til grunn i den statlige grunnlovsreguleringen innenfor OECD-området. Menneskerettigheter forstås dermed som en grunnleggende rettslig mekanisme mellom bestemte samfunnsaktører. En slik forståelse legges også til grunn for rapporten.

Menneskerettighetsbegrepet er også, som ordet antyder, nært knyttet til de egenskaper og behov enkeltindivider har fordi de er mennesker. I bunn av menneskerettighetsbegrepet ligger tanken om menneskets verdighet: Mennesker har behov for visse, grunnleggende rettigheter som står over andre interesser og som sikres gjennom rettslige mekanismer, nettopp fordi de er individer av kjøtt og blod, med tanker og evner til rasjonell tenkning. Ut fra dette springer rettigheter som verner om psykisk og fysisk integritet (f.eks. retten til privatliv, forbud mot diskriminering, forbudet mot nedverdiggende behandling og straff og forbudet mot tvangsarbeid) og rettigheter som sikrer enkeltindividet et visst minstemål av levestandard (f.eks. retten til sosiale ytelser fra det offentlige).

Alle menneskerettighetsbestemmelser har nok sitt grunnlag i tanken om individets verdighet. Menneskerettighetsbegrepet bygger imidlertid også på tanken om individets berettigede rolle som deltaker i samfunnet. Også andre grunnleggende prinsipper, ideer og verdier er med på å prege utformingen av OECD-statenes grunnlovsregulering.

Nettopp for statene i OECD står verdier som rettstat (samfunnet skal styres på bakgrunn av forutberegnelige lover; uenighet skal håndteres gjennom rettslige mekanismer, osv.), demokrati og en viss erkjennelse av markedsøkonomi såvel som velferdsstat. Derfor er også grunnleggende rettssikkerhetsgarantier, som retten til å kunne gjøre bruk av uavhengige tvisteløsningsorganer ved rettslige tvister og vern mot lovgivning med tilbakevirkende effekt en del av grunnlovenes menneskerettighetsbegrep. Det er også derfor menneskerettighetsbegrepet omfatter retten til å stemme ved frie valg, retten til ytringsfrihet, retten til organisasjonsfrihet, mv. De fleste OECD-statene har også en viss beskyttelse av den private eiendomsrett. Mange av grunnlovene har også regulering av hvilke velferdsgoder individene har krav på fra staten.

3.4 Borgerrettigheter og menneskerettigheter

Enkelte av grunnlovene har i hvert fall etter ordlyden en snevrere menneskerettslig regulering enn den som er sentral i det internasjonale menneskerettighetsarbeidet, ved at grunnlovene regulerer statsborgernes rettigheter og ikke også individer og grupper uten statsborgerskap. Sør-Koreas og Luxembourgs grunnlover er eksempler på dette.

Selv stater med menneskerettslig regulering uten statsborgertilknytning som vilkår for beskyttelse kan for enkelte bestemmelsers vedkommende reservere rettighetsbeskyttelsen for statens egne borgere. Det er flere eksempler på dette i materialet. Ordlyden kan likevel være misvisende eller i hvert fall ha et uklart innhold. Den norske Grunnloven § 2 (om religionsfrihet) gir etter ordlyden bare religionsfrihet til ”Borgere”. Det er vanskelig å tro at bestemmelsen kan forstås ordrett. Rapporten kan ikke gå i detalj om hvorvidt skriftlige uttrykk for at statsborgerskap er et vilkår for rettighetsbeskyttelse også samsvarer med hvordan rettsreglene forstås i rettslig praksis. Ettersom det ofte vil være vanskelig å vite uten detaljundersøkelser om rettighetsbestemmelsene reservert for statsborgere bare gjelder for dem, er også slike bestemmelser inkludert i rapporten.

3.5 Prosessuelle mekanismer og rettigheter i tillegg til materielle rettigheter?

Mandatet tolkes dit hen at det spørres om en fremstilling av de enkelte menneskerettigheter som gjenfinnes i statenes konstitusjonelle rett, og at det i praksis spørres om en fremstilling om materielle rettighetsbestemmelser. Det antas at det ikke også bes om informasjon om hvilke rettslige prosedyrer og mekanismer som finnes i rettssystemene for praktisk gjennomføring av rettighetene, og hvilke prosessuelle rettigheter rettighetshaverne har for å kunne hevde sine rettigheter i rettslig praksis.

Følgende bør likevel understrekes:

Situasjonen for menneskerettighetsbeskyttelsen i et konstitusjonelt system blir ikke utfyllende beskrevet uten at det også gjøres rede for de rettslige ordninger som foreligger for at rettighetsbeskyttelsen skal kunne gjennomdrives (for eksempel gjennom domstolssøksmål eller lignende). En fremstilling også av prosessuelle mekanismer ville sprengte rammene for rapportens format. Dersom formålet med denne rapporten er å danne grunnlaget for en sammenligning mellom situasjonen i Norge og andre OECD-staters regulering av grunnlovsrettslig menneskerettighetsbeskyttelse, bør det nok også foretas tilleggsstudier av situasjonen for prosessuellrettslige mekanismer. For eksempel kan det nevnes at norske grunnlovsbestemmelser håndteres av ulike rettslige og rettslig-politiske organer. Alle offentlige domstoler har mulighet til å behandle påstander om manglende samsvar med Grunnlovens rettighetsbeskyttelse. I tillegg har også enkelte ombud en slik mulighet. Norge har imidlertid ingen egen konstitusjonell domstol som bare forholder seg til grunnlovsspørsmål (slik en bl.a. har det i Tyskland). Grunnloven inneholder heller ingen egen regulering av prosessuelle mekanismer for håndtering av menneskerettslige spørsmål. I enkelte OECD-stater finnes særskilt grunnlovsregulering av slike mekanismer (bl.a. Tyskland og Spania).

For ordens skyld tilføyes det at studier av formelle rettighetsposisjoner i grunnlovene og eksistensen av rettslige mekanismer ikke i seg selv gir et dekkende bilde av hvordan det praktisk står til med en stats konstitusjonelle menneskerettighetsbeskyttelse. Mulighetene og begrensningene for menneskerettighetsbeskyttelse vil blant annet avhenge av sosiale forhold, politiske realiteter og hvordan tilsvarende interesser er beskyttet i øvrig rettslig regelverk (for eksempel i alminnelig lovgivning). Slike spørsmål behandles ikke her.

3.6 Hvilke menneskerettigheter er beskyttet i OECD-statenes grunnlover?

I dette avsnittet gis en oversikt (fig. 3) over hvilke av menneskerettighetene i FNs verdenserklæring som, i store trekk, er å finne i OECD-statenes grunnlover. Uskrevne rettsregler er bare i begrenset grad konsultert, representert ved uskrevne rettsregler lagt på norsk grunnlovsrett samt deler av amerikansk grunnlovsregulering. Oversikten gir et omtrentlig, men likevel veiledende, inntrykk av rettighetssituasjonen i den enkelte stats grunnlov for så vidt gjelder de menneskerettigheter som FNs generalforsamling anerkjente i 1948.

	Liv	Tortur Mv	Tv. arb., Slaveri	Likh. Diskr.	Rettf. Rettergang	Lovskrevet	Fysisk frihetsberøvelse	Privat- og familielev	Eiendom	Bevegelsesfrihet	Asylrett	Tanke- og trosfrihet	Ytringsfrihet	Forenings- forsamlingsfrihet	Demokratisk valg	Arbeid	Sosial trygghet	Ferie, fritid	Levestandard	Utdanning	Kultur, vitenskap	Urfolk	Næringsfrihet	Miljø	
Australia	X	X	X	X	X	X	X	X		X		X	X	X	X							X			
Belgia				X	X	X	X	X	X			X	X	X		X	X		X	X					
Canada	X	X		X	X		X	X		X		X	X	X	X					X					
Danmark					X		X	X	X			X	X	X		X	X			X					
Finland	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
Frankrike		X	X	X	X	X	X	X	X			X	X												X
Lux. bourg				X		X	X	X	X			X	X	X		X	X		X	X				X	
Nederland				X	X	X	X	X	X			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X				X
Hellas	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X		X	X			X	X				x
Irland	X			X	X	X	X	X	X			X	X	X				X		X				X	
Island		X	X	X	X	X	X	X	X			X	X	X				X		X				X	
Italia		X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X			X	X			X	
Japan		X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X			X	X	X				
Mexico		X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X				X
N.Zealand ²				X	X																		X		
Norge		X			X	X	X	X	X			X	X										X	X	X
Polen	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X		X	X	X			X	X
Portugal	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X		X	X	X			X	X
Spania		X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X		X	X	X				
Sverige		X		X	X	X	X	X	X	X		X	X	X						X			X	X	
Slovakia	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X
Storbrit. ³																									
Sveits	X	X		X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X		X		X	X	X			X	
Sør-Korea		X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X			X	X	X				X
Tsjekkia ⁴	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Tyrkia	X	X	X		X		X	X	X			X	X	X	X	X	X				X	X	X		X
Tyskland	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X					X	X			X	
Ungarn	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
USA ⁵	X	X	X		X		X	X	X	X		X	X												
Østerrike ⁶	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
EU	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X

² Situasjonen er kompleks: En del vil følge av uskrevne rett. I tillegg er en del fanget opp i særskilt menneskerettslig lovgivning, som ikke anses som en del av grunnloven selv.

³ Storbritannias uskrevne konstitusjonelle rettsregler lar seg ikke identifisere her, men beskyttelsen er betydelig særlig når det gjelder sivile og politiske rettigheter. I dag vil hoveddelen av menneskerettighetsbeskyttelsen følge av EMK, som i stor grad ble gjort til en egen Human Rights Act 1998. Denne har ikke konstitusjonell status.

⁴ Tsjekkia legger opp til at menneskerettighetsforpliktelser staten har påtatt seg i traktatsform vil ha høyere rettslig rang enn alminnelig lovgivning. Det er uten nærmere studier uklart om dette gjør slike regler til konstitusjonelle normer, men de nærmer seg i hvert fall et slikt nivå. De er antatt å ha det i denne oversikten.

⁵ I USA vil mye av rettighetsbeskyttelsen følge av utvidende tolking av mer eller mindre begrensede menneskerettslige bestemmelser i de ulike amendments, og særlig det 14. amendment.

⁶ Østerrike har et monistisk system, i den forstand at internasjonale menneskerettslige forpliktelser (etter menneskerettighetskonvensjonene) uten videre anses som en del av konstitusjonen.

Det bør knyttes noen kommentarer til oversikten.

For det første må en ha in mente de utfordringer grunnlovstekster stiller en overfor. Et tekstuelt uttrykk i en grunnlov forteller ikke hele historien, verken om hvordan situasjonen rettslig sett er (bestemmelsene kan bli tolket i utvidende eller innskrenkende retning i autoritativ rettslig praksis) eller hvordan menneskerettighetssituasjonen faktisk er i den enkelte stat. Enkelte ”huller” kan dessuten skyldes at interessene gjennom autoritativ tolkingspraksis er fanget opp av andre bestemmelser (f.eks. generelle bestemmelser om beskyttelse om individets verdighet). Dessuten fanger ikke oversikten opp detaljforskjeller, som kan være vesentlige nok. Forbudet mot tortur m.v. er for eksempel vidtrekkende i den finske grunnloven (et generelt forbud mot torturhandlinger), men, i hvert fall tilsynelatende etter grunnloven å dømme, meget begrenset i den norske (begrenset til et forbud mot tortur i avhørssituasjoner). Slike nyanser må kartlegges gjennom nærmere studier av grunnlagsmaterialet.

Likevel gir oversikten en god indikasjon på det generelle bildet av situasjonen i den enkelte OECD-stat. En kan muligens sammenfatte situasjonen slik: Samsvaret med FNs menneskerettighetsforståelse, slik den fremkommer i FNs verdenserklæring om menneskerettighetene, er størst i det sørlige og østlige Europa samt Sør-Korea og Japan (som har vært sterkt påvirket av europeiske tradisjoner). På papiret gir dette området mest omfattende menneskerettslig beskyttelse på grunnlovsnivå. Jo lenger nord i Europa en kommer, og jo nærmere den anglo-amerikanske rettstradisjonen en kommer, desto mindre vil samsvaret med FNs verdenserklæring være. Men til en viss grad er bildet mer nyansert enn som så: Særlig i det anglo-amerikanske området er skreven grunnlov supplert av uskrevne rettsregler.

Oversikten viser for øvrig tydelig at den norske grunnlovens regulering av menneskerettigheter er begrenset sammenlignet med de fleste OECD-stater.

4. HVORDAN ER BESTEMMELSENE UTFORMET?

Oppdragsbeskrivelsen ber også om en redegjørelse for hvordan bestemmelser til vern om menneskerettighetene er utformet. Det beste svaret på dette spørsmålet er å henvise til den enkelte OECD-stats særskilte grunnlovsrettslige regulering: Variasjonen er stor mht. utforming. Enkelte stater velger å legge seg tett opp til den tradisjon som er lagt til grunn i internasjonal rett og som også er kommet til uttrykk i FNs verdenserklæring om menneskerettighetene. Andre stater har mer eller mindre helt særegne løsninger for hvordan reguleringen språklig sett er kommet til uttrykk.

4.1 Grunnlovsrettslige monisme

Vi nevnte så vidt over forholdet mellom nasjonale grunnlovers forståelse av menneskerettighetsbegrepet og internasjonale organisasjoners (f.eks. FNs) forståelse. Det kan være grunn til å si noen ord om dette forholdet.

Mange nasjonale rettssystemer, blant annet det norske, forholder seg dualistisk til internasjonale rettsregler (herunder rettsregler vedtatt innenfor FN-samarbeidet). Det vil si at internasjonale rettsregler formelt sett tilhører et annet rettslig system enn det nasjonale systemet. Dermed blir det nødvendig for parlamentet som konstitusjonell lovgiver enten å gi

særskilte regler til beskyttelse av menneskerettighetene i sine nasjonale, konstitusjonelle systemer, eller å fatte vedtak om at det konstitusjonelle systemets regulering av menneskerettighetsbeskyttelse er i samsvar med eller følger den internasjonale reguleringen.

Noen stater bekjenner seg i stedet til et monistisk system: Det anses ikke formelt å være forskjell på nasjonalrettslig og internasjonalrettslig regulering; begge er del av samme rettslige system. Dette kan bl.a. bety at internasjonale organers regulering av menneskerettighetsbeskyttelse uten videre anses som nasjonalrettslig relevant som om parlamentet selv hadde fattet beslutninger om det. Situasjonen er slik i Østerrike, og tildels også i Tsjekkia. I slike tilfeller vil utformingen av grunnlovsrettslig menneskerettighetsbeskyttelse være den samme som den som finnes i menneskerettslige traktater. Slike traktater vil i stor grad være bygget over samme lest som FNs verdenserklæring om menneskerettighetene.

4.2 Ulike tradisjoner: Detaljerte kontra kortfattede bestemmelser

Grunnlagsmaterialet for rapporten gir ikke noe entydig bilde av hvordan grunnlovsbestemmelser om menneskerettigheter er utformet innenfor OECD-området. Tvert i mot er det store forskjeller mellom statene i hvordan bestemmelsene er formulert. I enkelte stater vil grunnlovsreguleringen generelt være detaljert, hvor det gjennom omfattende og lange bestemmelser gis god indikasjon på hva f.eks. vernet om ytringsfrihet i realiteten innebærer. Eksempler på ordrike grunnlovstekster er den tyrkiske og den italienske grunnlovens menneskerettighetsregulering.

Andre stater bygger på andre tradisjoner, som kjennetegnes ved mer kortfattede bestemmelser. Oftest vil slike bestemmelser være utformet så vidt generelt at de gjennom nærmere tolking vil få et like høyt detaljeringsnivå som de detaljorienterte grunnlovsbestemmelsene. Norges, Danmarks og Islands grunnlover er for eksempel nokså knapt formulert; det gjelder også USAs grunnlov. Den norske Grunnloven har generelt et beskjedent detaljeringsnivå på rettighetsområdet, kanskje med unntak av den nye ytringsfrihetsbestemmelsen i § 100.

4.3 Hovedregel og unntak: Absolutte og relative rettigheter

Enkelte rettigheter er absolutte, i den forstand at de ikke kan begrenses av hensyn til fellesskapets og samfunnets behov. Normalt vil f.eks. grunnlovenes forbud mot tortur og andre særdeles grove former for integritetskrenkninger være absolutte, slik at de ikke kan gripes inn i uansett hvor gode grunner myndighetene har for det. Et annet eksempel er kravet om lovhjemmel for ileggelse av straff. Også denne rettigheten (omtalt som lovskravet i oversikten i avsnitt 3) er unntaksfri. Slike absolutte rettigheter vil derfor ofte være utformet som kortfattede lovbestemmelser.

Mange av rettighetene er imidlertid relative, det vil si beskyttelsen kan begrenses dersom det foreligger gode nok grunner for det. For slike relative rettigheter vil grunnlovene velge ulike teknikker for hvordan muligheten for begrensning av dem nærmere er regulert. Dette er tema for neste punkt.

4.4 Ivaretagelsen av samfunnets, flertallets og myndighetenes behov

De fleste av rettighetene kan bli modifisert eller begrenset av hensyn til samfunnsbehov eller andre aktverdige behov og interesser. Grunnlovene oppviser stor variasjon mht. hvordan ivaretagelsen av samfunnets kolliderende behov fremkommer i grunnlovsreguleringen. Enkelte grunnlover foretrekker en fellesregulering av hvilke vilkår som må foreligge for at relative rettigheter kan bli gjenstand for begrensninger av hensyn til kolliderende interesser. Andre grunnlover har særskilt regulering av dette rettighet for rettighet.

Et fellestrekk ved de fleste formene for regulering er imidlertid dette: Rettighetene kan bare begrenses såfremt det foreligger gode grunner for det, og disse grunnene blir ofte formulert som tre grunnvilkår for godtakbar begrensning av menneskerettighetene: 1) Det må foreligge et særskilt rettslig grunnlag, oftest i form av parlamentslovgivning, for at slike begrensninger skal kunne foretas. 2) Det må foreligge anerkjente formål med offentlig styring for at menneskerettighetsbeskyttelsen skal måtte vike. Slike formål vil ofte være nevnt i grunnlovsbestemmelsene selv, eller de innfortolkes som vilkår av autoritative fortolkere. 3) Det må foretas en proporsjonalitetsvurdering mellom enkeltindividets behov på menneskerettighetsbeskyttelse og samfunnets behov for å gjøre inngrep i enkeltindividets menneskerettigheter: Grunnene som taler for begrensninger vil oftest måtte være vesentlig mer tungtveiende enn grunnene som taler for å opprettholde utgangspunktet om menneskerettighetsbeskyttelse.

Disse tre grunnvilkårene vil i noen tilfeller være formulert i grunnlovstekstene selv. I andre tilfeller vil de fremkomme gjennom nærmere studier av hvordan grunnlovsbestemmelsene (evt. uskrevne normer) blir forstått i rettslig praksis. De tre vilkårene gir samlet sett viktige indikasjoner på avveiningen mellom individets og fellesskapet i OECD-området, men også betydningen av de grunnleggende prinsippene for en demokratisk rettsstat som legges til grunn i alle OECD-statenes grunnlover.

VEDLEGG 1: INFORMASJON OM WEBSIDER

1) Samlesider

Internett har flere samlesider hvor de fleste eller et stort utvalg av OECD-statenes grunnlover finnes i offisielle og uoffisielle versjoner.

Følgende sider er nyttige verktøy. De er resultat av private initiativer, men i mange tilfeller har sidene linker til offisielle sider for det enkelte land.

<http://www.oefre.be.ch/law/icl>

<http://confinder.richmond.edu>

www.findlaw.com/01topics/06constitutional/03forconst

<http://www.constitution.org/cons/natlcons.htm>

<http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/index.html>

<http://www.loc.gov/law/guide/nations.html>

Europarådets såkalte Venezia-kommisjon (European Commission for Democracy through Law) arbeider med konstitusjonelle spørsmål innenfor et geografisk område som i stor grad samsvarer med OECD-området. Kommisjonens dokumentsamling på web er en nyttig informasjonskilde: <http://www.venice.coe.int>

2) Et utvalg offisielle websider med tilgjengelige grunnlovstekster (i oversettelse/original):

<http://www.legislation.act.gov.au/a/2004-5/20040701-12103/pdf/2004-5.pdf> (Australias Human Rights Act 2004; offisiell side)

<http://laws.justice.gc.ca/en/charter/index.html> (Candas rettighetscharter; offisiell side)

<http://www.grundloven.dk/> (tilgjengelig versjon av Danmarks grunnlov)

<http://www.om.fi/21908.htm> (Finlands grunnlov; offisiell side)

<http://www.tbmm.gov.tr/english/constitution.htm> (Tyrkias grunnlov; offisiell side)

<http://www.taoiseach.gov.ie/upload/publications/297.htm> (Den irske republikks grunnlov, offisiell side)

http://www.senados.es/constitu_i/articuls/arts.hrml (Spanias grunnlov; offisiell side)

<http://www.elysee.fr> (Frankrikes grunnlov; offisiell side)

<http://www.archives.gov> (USAs grunnlovs Bill of Rights; offisiell side)

<http://www.findlaw.com/casecode/constitution/> (USAs grunnlov; uoffisiell side med kommentarer til bestemmelsens)

http://www.parlamento.pt/ingles/cons_leg/crp_ing/crp_97_1.html (Portugals grunnlov; offisiell side)

http://www.riksdagen.se/templates/R_Page/___1527.aspx (Sverige konstitusjonelle instrumenter, offisiell side)

<http://www.legislation.govt.nz> (New Zealands rettighetscharter; offisiell side)

<http://www.ilstu.edu/class/hist263/docs/1917const.html> (Mexicos grunnlov; uoffisiell informasjon)

<http://government.is/constitution> (Islands grunnlov; offisiell side)

http://www.retsinfo.dk/_GETDOCI_/ACCN/A19530016930-REGL (Danmarks grunnlov; offisiell side)

<http://www.datenschutz-berlin.de/recht/de/gg> (Tysklands grunnlov; uoffisiell side)

<http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc.cgi?docid=94900020.tv&dbnum=62> (Ungarns grunnlov; uoffisiell side)

<http://www.hri.org/MFA/syntagma/artcl25.html> (Hellas' grunnlov; uoffisiell side)

http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/au__indx.html (sentral informasjon om Østerrikes konstitusjonelle system)

VEDLEGG 2: FNS VERDENSERKLÆRING OM MENNESKERETTIGHETENE

Universal Declaration of Human Rights, G.A. res. 217A (III), U.N. Doc A/810 at 71 (1948).

PREAMBLE

Whereas recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world,

Whereas disregard and contempt for human rights have resulted in barbarous acts which have outraged the conscience of mankind, and the advent of a world in which human beings shall enjoy freedom of speech and belief and freedom from fear and want has been proclaimed as the highest aspiration of the common people,

Whereas it is essential, if man is not to be compelled to have recourse, as a last resort, to rebellion against tyranny and oppression, that human rights should be protected by the rule of law,

Whereas it is essential to promote the development of friendly relations between nations,

Whereas the peoples of the United Nations have in the Charter reaffirmed their faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human person and in the equal rights of men and women and have determined to promote social progress and better standards of life in larger freedom,

Whereas Member States have pledged themselves to achieve, in cooperation with the United Nations, the promotion of universal respect for and observance of human rights and fundamental freedoms,

Whereas a common understanding of these rights and freedoms is of the greatest importance for the full realization of this pledge,

Now, therefore,

The General Assembly,

Proclaims this Universal Declaration of Human Rights as a common standard of achievement for all peoples and all nations, to the end that every individual and every organ of society, keeping this Declaration constantly in mind, shall strive by teaching and education to promote respect for these rights and freedoms and by progressive measures, national and international, to secure their universal and effective recognition and observance, both among the peoples of Member States themselves and among the peoples of territories under their jurisdiction.

Article 1

All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood.

Article 2

Everyone is entitled to all the rights and freedoms set forth in this Declaration, without distinction of any kind, such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status.

Furthermore, no distinction shall be made on the basis of the political, jurisdictional or international status of the country or territory to which a person belongs, whether it be independent, trust, non-self-governing or under any other limitation of sovereignty.

Article 3

Everyone has the right to life, liberty and security of person.

Article 4

No one shall be held in slavery or servitude; slavery and the slave trade shall be prohibited in all their forms.

Article 5

No one shall be subjected to torture or to cruel, inhuman or degrading treatment or punishment.

Article 6

Everyone has the right to recognition everywhere as a person before the law.

Article 7

All are equal before the law and are entitled without any discrimination to equal protection of the law. All are entitled to equal protection against any discrimination in violation of this Declaration and against any incitement to such discrimination.

Article 8

Everyone has the right to an effective remedy by the competent national tribunals for acts violating the fundamental rights granted him by the constitution or by law.

Article 9

No one shall be subjected to arbitrary arrest, detention or exile.

Article 10

Everyone is entitled in full equality to a fair and public hearing by an independent and impartial tribunal, in the determination of his rights and obligations and of any criminal charge against him.

Article 11

1. Everyone charged with a penal offence has the right to be presumed innocent until proved guilty according to law in a public trial at which he has had all the guarantees necessary for his defence.

2. No one shall be held guilty of any penal offence on account of any act or omission which did not constitute a penal offence, under national or international law, at the time when it was committed. Nor shall a heavier penalty be imposed than the one that was applicable at the time the penal offence was committed.

Article 12

No one shall be subjected to arbitrary interference with his privacy, family, home or correspondence, nor to attacks upon his honour and reputation. Everyone has the right to the protection of the law against such interference or attacks.

Article 13

1. Everyone has the right to freedom of movement and residence within the borders of each State.

2. Everyone has the right to leave any country, including his own, and to return to his country.

Article 14

1. Everyone has the right to seek and to enjoy in other countries asylum from persecution.

2. This right may not be invoked in the case of prosecutions genuinely arising from non-political crimes or from acts contrary to the purposes and principles of the United Nations.

Article 15

1. Everyone has the right to a nationality.

2. No one shall be arbitrarily deprived of his nationality nor denied the right to change his nationality.

Article 16

1. Men and women of full age, without any limitation due to race, nationality or religion, have the right to marry and to found a family. They are entitled to equal rights as to marriage, during marriage and at its dissolution.

2. Marriage shall be entered into only with the free and full consent of the intending spouses.

3. The family is the natural and fundamental group unit of society and is entitled to protection

by society and the State.

Article 17

1. Everyone has the right to own property alone as well as in association with others.
2. No one shall be arbitrarily deprived of his property.

Article 18

Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion; this right includes freedom to change his religion or belief, and freedom, either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief in teaching, practice, worship and observance.

Article 19

Everyone has the right to freedom of opinion and expression; this right includes freedom to hold opinions without interference and to seek, receive and impart information and ideas through any media and regardless of frontiers.

Article 20

1. Everyone has the right to freedom of peaceful assembly and association.
2. No one may be compelled to belong to an association.

Article 21

1. Everyone has the right to take part in the government of his country, directly or through freely chosen representatives.
2. Everyone has the right to equal access to public service in his country.
3. The will of the people shall be the basis of the authority of government; this will shall be expressed in periodic and genuine elections which shall be by universal and equal suffrage and shall be held by secret vote or by equivalent free voting procedures.

Article 22

Everyone, as a member of society, has the right to social security and is entitled to realization, through national effort and international co-operation and in accordance with the organization and resources of each State, of the economic, social and cultural rights indispensable for his dignity and the free development of his personality.

Article 23

1. Everyone has the right to work, to free choice of employment, to just and favourable conditions of work and to protection against unemployment.

2. Everyone, without any discrimination, has the right to equal pay for equal work.
3. Everyone who works has the right to just and favourable remuneration ensuring for himself and his family an existence worthy of human dignity, and supplemented, if necessary, by other means of social protection.
4. Everyone has the right to form and to join trade unions for the protection of his interests.

Article 24

Everyone has the right to rest and leisure, including reasonable limitation of working hours and periodic holidays with pay.

Article 25

1. Everyone has the right to a standard of living adequate for the health and well-being of himself and of his family, including food, clothing, housing and medical care and necessary social services, and the right to security in the event of unemployment, sickness, disability, widowhood, old age or other lack of livelihood in circumstances beyond his control.

2. Motherhood and childhood are entitled to special care and assistance. All children, whether born in or out of wedlock, shall enjoy the same social protection.

Article 26

1. Everyone has the right to education. Education shall be free, at least in the elementary and fundamental stages. Elementary education shall be compulsory. Technical and professional education shall be made generally available and higher education shall be equally accessible to all on the basis of merit.

2. Education shall be directed to the full development of the human personality and to the strengthening of respect for human rights and fundamental freedoms. It shall promote understanding, tolerance and friendship among all nations, racial or religious groups, and shall further the activities of the United Nations for the maintenance of peace.

3. Parents have a prior right to choose the kind of education that shall be given to their children.

Article 27

1. Everyone has the right freely to participate in the cultural life of the community, to enjoy the arts and to share in scientific advancement and its benefits.

2. Everyone has the right to the protection of the moral and material interests resulting from any scientific, literary or artistic production of which he is the author.

Article 28

Everyone is entitled to a social and international order in which the rights and freedoms set forth in this Declaration can be fully realized.

Article 29

1. Everyone has duties to the community in which alone the free and full development of his personality is possible.
2. In the exercise of his rights and freedoms, everyone shall be subject only to such limitations as are determined by law solely for the purpose of securing due recognition and respect for the rights and freedoms of others and of meeting the just requirements of morality, public order and the general welfare in a democratic society.
3. These rights and freedoms may in no case be exercised contrary to the purposes and principles of the United Nations.

Article 30

Nothing in this Declaration may be interpreted as implying for any State, group or person any right to engage in any activity or to perform any act aimed at the destruction of any of the rights and freedoms set forth herein.

VEDLEGG 3: RETTIGHETSBESTEMMELSER I FINLANDS GRUNNLOV

(Som exempel på moderna, nyligt vedtagna grundlovsreguleringar av rättighetsområdet)

Finlands grundlag 11.6.1999/731

I enlighet med riksdagens beslut, tillkommet på det sätt som 67 § riksdagsordningen anger, föreskrivs:

1 kap

Statsskickets grunder

1 § Statsskick

Finland är en suverän republik.

Finlands konstitution är fastslagen i denna grundlag. Konstitutionen skall trygga människovärdets okränkbarhet och den enskilda människans frihet och rättigheter samt främja rättvisa i samhället.

Finland deltar i internationellt samarbete i syfte att säkerställa fred och mänskliga rättigheter samt i syfte att utveckla samhället.

2 § Demokrati samt rättsstatsprincipen

Statsmakten i Finland tillkommer folket, som företräds av riksdagen.

Till demokratin hör att den enskilde har rätt att ta del i och påverka samhällets och livsmiljöns utveckling.

All utövning av offentlig makt skall bygga på lag. I all offentlig verksamhet skall lag noggrant iakttas.

3 § Parlamentarism och fördelning av statliga uppgifter

Den lagstiftande makten utövas av riksdagen, som också fattar beslut om statsfinanserna.

Regeringsmakten utövas av republikens president samt statsrådet, vars medlemmar skall ha riksdagens förtroende.

Den dömande makten utövas av oberoende domstolar, i högsta instans av högsta domstolen och högsta förvaltningsdomstolen.

4 § Finlands territorium

Finlands territorium är odelbart. Rikets gränser kan inte ändras utan riksdagens samtycke.

5 § Finskt medborgarskap

Barn får finskt medborgarskap vid födelsen och genom föräldrarnas medborgarskap enligt vad som närmare bestäms genom lag. Enligt grunder som bestäms i lag kan medborgarskap också beviljas efter anmälan eller på ansökan.

Ingen kan fråntas eller befrias från sitt finska medborgarskap annat än på i lag bestämda grunder och under förutsättning att han eller hon har eller får medborgarskap i en annan stat.

2 kap Grundläggande fri- och rättigheter

6 § Jämlikhet

Alla är lika inför lagen.

Ingen får utan godtagbart skäl särbehandlas på grund av kön, ålder, ursprung, språk, religion, övertygelse, åsikt, hälsotillstånd eller handikapp eller av någon annan orsak som gäller hans eller hennes person.

Barn skall bemötas som jämlika individer och de skall ha rätt till medinflytande enligt sin utvecklingsnivå i frågor som gäller dem själva.

Jämställdhet mellan könen i samhällelig verksamhet och i arbetslivet främjas enligt vad som närmare bestäms genom lag, särskilt vad gäller lönesättning och andra anställningsvillkor.

7 § Rätten till liv, personlig frihet och integritet

Alla har rätt till liv och till personlig frihet, integritet och trygghet.

Ingen får dömas till döden eller torteras eller utsättas för någon annan behandling som kränker människovärdet.

Den personliga integriteten får inte kränkas och ingen får berövas sin frihet godtyckligt eller utan laglig grund. Straff som innefattar frihetsberövande får dömas ut endast av domstol. Lagligheten av andra frihetsberövanden skall kunna underkastas domstolsprövning. Rättigheterna för den som har berövats sin frihet skall tryggas genom lag.

8 § Den straffrättsliga legalitetsprincipen

Ingen får betraktas som skyldig till ett brott eller dömas till straff på grund av en handling som inte enligt lag var straffbar när den utfördes. För brott får inte dömas till strängare straff än vad som var föreskrivet i lag när gärningen begicks.

9 § Rörelsefrihet

Finska medborgare samt utlänningar som lagligen vistas i landet har rätt att röra sig fritt inom landet och att där välja bostadsort.

Var och en har rätt att lämna landet. Denna rätt kan begränsas genom lag, om det är nödvändigt för att säkerställa rättegång eller verkställighet av straff eller för att säkerställa att skyldigheten att försvara landet fullgörs.

Finska medborgare får inte hindras att resa in i landet, landsförvisas eller mot sin vilja utlämnas eller föras till ett annat land.

Rätten för utlänningar att resa in i Finland och att vistas i landet regleras genom lag. En utlänning får inte utvisas, utlämnas eller återsändas, om han eller hon till följd härav riskerar dödsstraff, tortyr eller någon annan behandling som kränker människovärdet.

10 § Skydd för privatlivet

Vars och ens privatliv, heder och hemfrid är tryggade. Närmare bestämmelser om skydd för personuppgifter utfärdas genom lag.

Brev- och telefonhemligheten samt hemligheten i fråga om andra förtroliga meddelanden är okränkbar.

Genom lag kan bestämmas om åtgärder som ingriper i hemfriden och som är nödvändiga för att de grundläggande fri- och rättigheterna skall kunna tryggas eller för att brott skall kunna utredas. Genom lag kan också bestämmas om sådana begränsningar i meddelandehemligheten som är nödvändiga vid utredning av brott som äventyrar individens eller samhällets säkerhet eller hemfriden, vid rättegång och säkerhetskontroll samt under frihetsberövande.

11 § Religions- och samvetsfrihet

Var och en har religions- och samvetsfrihet.

Till religions- och samvetsfriheten hör rätten att bekänna sig till och utöva en religion, rätten att ge uttryck för sin övertygelse och rätten att höra till eller inte höra till ett religiöst samfund. Ingen är skyldig att mot sin övertygelse ta del i religionsutövning.

12 § Yttrandefrihet och offentlighet

Var och en har yttrandefrihet. Till yttrandefriheten hör rätten att framföra, sprida och ta emot information, åsikter och andra meddelanden utan att någon i förväg hindrar detta. Närmare bestämmelser om yttrandefriheten utfärdas genom lag. Bestämmelser om sådana begränsningar i fråga om bildprogram som är nödvändiga för att skydda barn kan utfärdas genom lag.

Handlingar och upptagningar som innehas av myndigheterna är offentliga, om inte offentligheten av tvingande skäl särskilt har begränsats genom lag. Var och en har rätt att ta del

av offentliga handlingar och upptagningar.

13 § Mötes- och föreningsfrihet

Var och en har rätt att utan tillstånd anordna sammankomster och demonstrationer samt att delta i sådana.

Var och en har föreningsfrihet. Föreningsfriheten innefattar rätt att utan tillstånd bilda föreningar, höra till eller inte höra till föreningar och delta i föreningars verksamhet. Den fackliga föreningsfriheten och friheten att organisera sig för att bevaka andra intressen är likaså tryggad.

Närmare bestämmelser om mötesfriheten och föreningsfriheten utfärdas genom lag.

14 § Rösträtt och rätt till inflytande

Varje finsk medborgare som har fyllt aderton år har rätt att rösta i statliga val och folkomröstningar. Om valbarhet i statliga val gäller vad som särskilt bestäms i denna grundlag.

Varje finsk medborgare och varje i Finland stadigvarande bosatt utlänning som har fyllt aderton år har rätt att rösta i kommunalval och kommunala folkomröstningar enligt vad som bestäms genom lag. Om rätten att i övrigt ta del i kommunernas förvaltning bestäms genom lag.

Det allmänna skall främja den enskildes möjligheter att delta i samhällelig verksamhet och att påverka beslut som gäller honom eller henne själv.

15 § Egendomsskydd

Vars och ens egendom är tryggad.

Angående expropriation av egendom för allmänt behov mot full ersättning bestäms genom lag.

16 § Kulturella rättigheter

Alla har rätt till avgiftsfri grundläggande utbildning. Bestämmelser om läroplikten utfärdas genom lag.

Det allmänna skall, enligt vad som närmare bestäms genom lag, säkerställa lika möjligheter för var och en att oavsett medellöshet enligt sin förmåga och sina särskilda behov få även annan än grundläggande utbildning samt utveckla sig själv.

Vetenskapens, konstens och den högsta utbildningens frihet är tryggad.

17 § Rätt till eget språk och egen kultur

Finlands nationalspråk är finska och svenska.

Vars och ens rätt att hos domstol och andra myndigheter i egen sak använda sitt eget språk, antingen finska eller svenska, samt att få expeditioner på detta språk skall tryggas genom lag. Det allmänna skall tillgodose landets finskspråkiga och svenskspråkiga befolknings kulturella och samhällsliga behov enligt lika grunder.

Samerna såsom urfolk samt romerna och andra grupper har rätt att bevara och utveckla sitt språk och sin kultur. Bestämmelser om samernas rätt att använda samiska hos myndigheterna utfärdas genom lag. Rättigheterna för dem som använder teckenspråk samt dem som på grund av handikapp behöver tolknings- och översättningshjälp skall tryggas genom lag.

18 § Näringsfrihet och rätt till arbete

Var och en har i enlighet med lag rätt att skaffa sig sin försörjning genom arbete, yrke eller näring som han eller hon valt fritt. Det allmänna skall sörja för skyddet av arbetskraften.

Det allmänna skall främja sysselsättningen och verka för att alla tillförsäkras rätt till arbete. Bestämmelser om rätten till sysselsättningsfrämjande utbildning utfärdas genom lag.

Ingen får avskedas från sitt arbete utan laglig grund.

19 § Rätt till social trygghet

Alla som inte förmår skaffa sig den trygghet som behövs för ett människovärdigt liv har rätt till oundgänglig försörjning och omsorg.

Genom lag skall var och en garanteras rätt att få sin grundläggande försörjning tryggad vid arbetslöshet, sjukdom, arbetsoförmåga och under ålderdomen samt vid barnafödelse och förlust av en försörjare.

Det allmänna skall, enligt vad som närmare bestäms genom lag, tillförsäkra var och en tillräckliga social-, hälsovårds- och sjukvårdstjänster samt främja befolkningens hälsa. Det allmänna skall också stödja familjerna och andra som svarar för omsorgen om barn så att de har möjligheter att trygga barnens välfärd och individuella uppväxt.

Det allmänna skall främja vars och ens rätt till bostad och möjligheter att själv ordna sitt boende.

20 § Ansvar för miljön

Var och en bär ansvar för naturen och dess mångfald samt för miljön och kulturarvet.

Det allmänna skall verka för att alla tillförsäkras en sund miljö och att var och en har möjlighet att påverka beslut i frågor som gäller den egna livsmiljön.

21 § Rättsskydd

Var och en har rätt att på behörigt sätt och utan ogrundat dröjsmål få sin sak behandlad av en

domstol eller någon annan myndighet som är behörig enligt lag samt att få ett beslut som gäller hans eller hennes rättigheter och skyldigheter behandlat vid domstol eller något annat oavhängigt rättskipningsorgan.

Offentligheten vid handläggningen, rätten att bli hörd, rätten att få motiverade beslut och rätten att söka ändring samt andra garantier för en rättvis rättegång och god förvaltning skall tryggas genom lag.

22 § Respekt för de grundläggande fri- och rättigheterna

Det allmänna skall se till att de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna tillgodoses.

23 § De grundläggande fri- och rättigheterna under undantagsförhållanden

Genom lag kan införas sådana tillfälliga undantag från de grundläggande fri- och rättigheterna som är förenliga med Finlands internationella förpliktelser i fråga om de mänskliga rättigheterna och som är nödvändiga om Finland blir utsatt för ett väpnat angrepp eller om det råder undantagsförhållanden som hotar nationen och som är så allvarliga att de enligt lag kan jämföras med ett sådant angrepp.

VEDLEGG 4: RETTIGHETSBESTEMMELSER I DANMARKS GRUNNLOV

(Som eksempel på tidlig etterkrigstidsgrunnlov; ikke gjenstand for modernisering i betydelig grad)

Danmarks Riges Grundlov
nr. 169 af 5. juni 1953.

[Fra Kapitel VI]

§ 61

Den dømmende magts udøvelse kan kun ordnes ved lov. Særdomstole med dømmende myndighed kan ikke nedsættes.

§ 62

Retsplejen skal stedse holdes adskilt fra forvaltningen. Regler herom fastsættes ved lov.

§ 63

Stk. 1.

Domstolene er berettigede til at påkende ethvert spørgsmål om øvrighedsmyndighedens grænser. Den, der vil rejse sådant spørgsmål, kan dog ikke ved at bringe sagen for domstolene unddrage sig fra foreløbig at efterkomme øvrighedens befaling.

Stk. 2.

Påkendelse af spørgsmål om øvrighedsmyndighedens grænser kan ved lov henlægges til en eller flere forvaltningsdomstole, hvis afgørelse dog skal kunne prøves ved rigets øverste domstol. De nærmere regler herom fastsættes ved lov.

§ 64

Dommerne har i deres kald alene at rette sig efter loven. De kan ikke afsættes uden ved dom, ejheller forflyttes mod deres ønske, uden for de tilfælde, hvor en omordning af domstolene fidner sted. Dog kan den dommer der er fyldt sit 65. år, afskediges, men uden tab af indtægter indtil det tidspunkt, til hvilket han skulle være afskediget på grund af alder.

§ 65

Stk. 1.

I retsplejen gennemføres offentlighed og mundtlighed i videst muligt omfang.

Stk. 2.

I strafferetsplejen skal lægmænd medvirke. Det fastsættes ved lov, i hvilke sager og under hvilke former denne medvirken skal finde sted, herunder i hvilke sager nævninge skal medvirke.

Kapitel VII

§ 66

Folkekirkens forfatning ordnes ved lov.

§ 67

Borgerne har ret til at forene sig i samfund for at dyrke Gud på den måde, der stemmer med deres overbevisning, dog at intet læres eller foretages, som strider mod sædeligheden eller den offentlige orden.

§ 68

Ingen er pligtig at yde personlige bidrag til nogen anden gudsdyrkelse end den, som er hans egen.

§ 69

De fra folkekirken afvigende trossamfunds forhold ordnes nærmere ved lov.

§ 70

Ingen kan på grund af sin trosbekendelse eller afstamning berøves adgang til den fulde nydelse af borgerlige og politiske rettigheder eller unddrage sig opfyldelsen af nogen almindelig borgerpligt.

Kapitel VIII

§ 71

Stk. 1.

Den personlige frihed er ukrænkelig. Ingen dansk borger kan på grund af sin politiske eller religiøse overbevisning eller sin afstamning underkastes nogen form for frihedsberøvelse.

Stk. 2.

Frihedsberøvelse kan kun finde sted med hjemmel i loven.

Stk. 3.

Enhver der anholdes, skal inden 24 timer stilles for en dommer. Hvis den anholdte ikke straks sættes på fri fod, skal dommeren ved en af grunde ledsaget kendelse, der afsiges snarest muligt og senest inden tre dage, afgøre, om han skal fængsles, og hvis han kan løslades mod sikkerhed, bestemmes dennes art og størrelse. Denne bestemmelse kan for Grønlands vedkommende fraviges ved lov, for så vidt dette efter de stedlige forhold må anses for påkrævet.

Stk. 4.

Den kendelse, som dommeren afsiger, kan af vedkommende straks særskilt indbringes for højere ret.

Stk. 5.

Ingen kan underkastes varetægtsfængsel for en forseelse, som kun kan medføre straf af bøde eller hæfte.

Stk. 6.

Udenfor strafferetsplejen skal lovligheden af en frihedsberøvelse, der ikke er besluttet i en dømmende myndighed, og som ikke har hjemmel i lovgivningen om udlændinge, på begæring af den, der er berøvet sin frihed, eller den, der handler på hans vegne, forelægges de almindelige domstole eller anden dømmende myndighed til prøvelse.

Stk. 7.

Behandlingen af de i stk. 6. nævnte personer undergives et af folketinget valgt tilsyn, hvortil de pågældende skal have adgang til at rette henvendelse.

§ 72

Boligen er ukrænkelig. Husundersøgelser, beslaglæggelse og undersøgelse af breve og andre papirer samt brud på post-, telegraf- og telefonhemmeligheden må, hvor ingen lov hjemler en særegen undtagelse, alene ske efter en retskendelse.

§ 73

Stk. 1.

Ejendomsretten er ukrænkelig. Ingen kan tilpligtes at afstå sin ejendom, uden hvor almenvellet kræver det. Det kan kun ske ifølge lov og mod fuldstændig erstatning.

Stk. 2.

Når et lovforslag vedrørende ekspropriationen af ejendom er vedtaget, kan en trediedel af folketingets medlemmer indenfor en frist af tre søgnedage fra forslaget endelige vedtagelse kræve, at det først indstilles til kongelig stadfæstelse, når nyvalg til folketinget har fundet sted, og forslaget påny er vedtaget af det derefter sammentrædende folketing.

Stk. 3.

Ethvert spørgsmål om ekspropriationsaktens lovlighed og erstatningens størrelse kan ved lov henlægges til domstole oprettet i dette øjemed.

§ 74

Alle indskrænkninger i den fri og lige adgang til erhverv, som ikke er begrundede i det almene vel, skal hæves ved lov.

§ 75

Stk. 1.

Til fremme af almenvellet bør det tilstræbes, at enhver arbejdsduelig borger har mulighed for at arbejde på vilkår, der betrygger hans tilværelse.

Stk. 2.

Den, der ikke kan ernære sig eller sine, og hvis forsørgelse ikke påhviler nogen anden, er berettiget til hjælp af det offentlige, dog mod at underkaste sig de forpligtigelser, som loven herom byder.

§ 76

Alle børn i den undervisningspligtige alder har ret til fri undervisning i folkeskolen. Forældre eller værger, der selv sørger for, at børnene får en undervisning, der kan stå mål med, hvad der

almindeligvis kræves i folkeskolen, er ikke pligtige at lade børnene undervise i folkeskolen.

§ 77

Enhver er berettiget til på tryk, i skrift og tale at offentliggøre sine tanker, dog under ansvar for domstolene. Censur og andre forebyggende forholdsregler kan ingensinde på ny indføres.

§ 78

Stk. 1.

Borgerne har ret til uden forudgående tilladelse at danne foreninger i ethvert lovligt øjemed.

Stk. 2.

Foreninger, der virker eller søger at opnå deres mål ved vold, anstiftelse af vold eller lignende strafbar påvirkning af anderledes tænkene, bliver at opløse ved dom.

Stk. 3.

Ingen forening kan opløses ved en regeringsforanstaltning. Dog kan en forening foreløbig forbydes, men der skal da straks anlægges sag imod den til dens opløsning.

Stk. 4.

Sager om opløsning af politiske foreninger skal uden særlig tilladelse kunne indbringes for rigets øverste domstol.

Stk. 5.

Opløsningens retsvirkninger fastsættes nærmere ved lov.

§ 79

Borgerne har ret til uden forudgående tilladelse at samle sig ubevæbnede. Offentlige forsamlinger har politiet ret til at overvære. Forsamlinger under åben himmel kan forbydes, når der af dem kan befrygtes fare for den offentlige fred.

§ 80

Ved opløb må den væbnede magt, når den ikke angribes, kun skride ind, efter at mængden tre gange i kongens og lovens navn forgæves er opfordret til at skilles.

§ 81

Enhver våbenfør mand er forpligtiget til med sin person at bidrage til fædrelandets forsvar efter de nærmere bestemmelser, som loven foreskriver.

§ 82

Kommunernes ret til under statens tilsyn selvstændigt at styre deres anliggender ordnes ved lov.

§ 83

Enhver i lovgivningen til adel, titel og rang knyttet forret er afskaffet.

§ 84

Intet len, stamhus, fideikommisgods eller andet familiefideikommis kan for fremtiden oprettes.

§ 85

For forsvarsmagten er de i §§ 71, 78 og 79 givne bestemmelser kun anvendelige med de indskrænkninger, der følger af de militære loves forskrifter. Ungarns grunnlovs rettighetsbestemmelser

VEDLEGG 5: RETTIGHETSBESTEMMELSER I DEN AMERIKANSKE FØDERALE GRUNNLOVENS AMENDMENTS

(Som eksempel på tidlig grunnlovsregulering)

Amendment I

Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press; or the right of the people peaceably to assemble, and to petition the Government for a redress of grievances.

Amendment II

A well regulated Militia, being necessary to the security of a free State, the right of the people to keep and bear Arms, shall not be infringed.

Amendment III

No Soldier shall, in time of peace be quartered in any house, without the consent of the Owner, nor in time of war, but in a manner to be prescribed by law.

Amendment IV

The right of the people to be secure in their persons, houses, papers, and effects, against unreasonable searches and seizures, shall not be violated, and no Warrants shall issue, but upon probable cause, supported by Oath or affirmation, and particularly describing the place to be searched, and the persons or things to be seized.

Amendment V

No person shall be held to answer for a capital, or otherwise infamous crime, unless on a presentment or indictment of a Grand Jury, except in cases arising in the land or naval forces, or in the Militia, when in actual service in time of War or public danger; nor shall any person be subject for the same offence to be twice put in jeopardy of life or limb; nor shall be compelled in any criminal case to be a witness against himself, nor be deprived of life, liberty, or property, without due process of law; nor shall private property be taken for public use, without just compensation.

Amendment VI

In all criminal prosecutions, the accused shall enjoy the right to a speedy and public trial, by an impartial jury of the State and district wherein the crime shall have been committed, which district shall have been previously ascertained by law, and to be informed of the nature and cause of the accusation; to be confronted with the witnesses against him; to have compulsory process for obtaining witnesses in his favor, and to have the Assistance of Counsel for his defence.

Amendment VII

In Suits at common law, where the value in controversy shall exceed twenty dollars, the right of trial by jury shall be preserved, and no fact tried by a jury, shall be otherwise re-examined in any Court of the United States, than according to the rules of the common law.

Amendment VIII

Excessive bail shall not be required, nor excessive fines imposed, nor cruel and unusual punishments inflicted.

Amendment IX

The enumeration in the Constitution, of certain rights, shall not be construed to deny or disparage others retained by the people.

...

Amendment XIII

Section 1. Neither slavery nor involuntary servitude, except as a punishment for crime whereof the party shall have been duly convicted, shall exist within the United States, or any place subject to their jurisdiction.

Section 2. Congress shall have power to enforce this article by appropriate legislation.

Amendment XIV

Section 1. All persons born or naturalized in the United States and subject to the jurisdiction thereof, are citizens of the United States and of the State wherein they reside. No State shall make or enforce any law which shall abridge the privileges or immunities of citizens of the United States; nor shall any State deprive any person of life, liberty, or property, without due process of law; nor deny to any person within its jurisdiction the equal protection of the laws.

Amendment XV

Section. 1. The right of citizens of the United States to vote shall not be denied or abridged by the United States or by any State on account of race, color, or previous condition of servitude.

Section. 2. The Congress shall have power to enforce this article by appropriate legislation.

Amendment XIX

The right of citizens of the United States to vote shall not be denied or abridged by the United States or by any State on account of sex. Congress shall have power to enforce this article by appropriate legislation.

VEDLEGG 6: RETTIGHETSBESTEMMELSER I ITALIAS GRUNNLOV

(Som eksempel på etterkrigsgrunnlov med omfattende rettighetsregulering)

Article 1 Form of State

- (1) Italy is a democratic republic based on labor.
- (2) The sovereignty belongs to the people who exercise it in the forms and limits of the constitution.

Article 2 Human Rights

The republic recognizes and guarantees the inviolable human rights, be it as an individual or in social groups expressing their personality, and it ensures the performance of the unalterable duty to political, economic, and social solidarity.

Article 3 Equality

- (1) All citizens have equal social status and are equal before the law, without regard to their sex, race, language, religion, political opinions, and personal or social conditions.
- (2) It is the duty of the republic to remove all economic and social obstacles that, by limiting the freedom and equality of citizens, prevent full individual development and the participation of all workers in the political, economic, and social organization of the country.

Article 4 Work

- (1) The republic recognizes the right of all citizens to work and promotes conditions to fulfill this right.
- (2) According to capability and choice, every citizen has the duty to undertake an activity or a function that will contribute to the material and moral progress of society.

Article 5 Local Autonomy

The republic, one and indivisible, recognizes and promotes local autonomy; it fully applies administrative decentralization of state services and adopts principles and methods of legislation meeting the requirements of autonomy and decentralization.

Article 6 Linguistic Minorities

The republic protects linguistic minorities by special laws.

Article 7 Relation between State and Church

- (1) State and catholic church are, each within their own reign, independent and sovereign.
- (2) Their relationship is regulated by the lateran pacts. Amendments to these pacts which are accepted by both parties do not require the procedure of constitutional amendments.

Article 8 Religion

- (1) Religious denominations are equally free before the law.
- (2) Denominations other than catholicism have the right to organize themselves according to their own by-laws, provided they do not conflict with the Italian legal system.
- (3) Their relationship with the state is regulated by law, based on agreements with their representatives.

Article 9 Research and Culture

- (1) The republic promotes cultural development and scientific and technical research.
- (2) It safeguards natural beauty and the historical and artistic heritage of the nation.

Article 10 International Law

- (1) The legal system of Italy conforms to the generally recognized principles of international law.
- (2) Legal regulation of the status of foreigners conforms to international rules and treaties.
- (3) Foreigners who are, in their own country, denied the actual exercise of those democratic freedoms guaranteed by the Italian constitution, are entitled to the right to asylum under those conditions provided by law.
- (4) Foreigners may not be extradited for political offences.

Article 11 Repudiation of War

Italy repudiates war as an instrument offending the liberty of the peoples and as a means for settling international disputes; it agrees to limitations of sovereignty where they are necessary to allow for a legal system of peace and justice between nations, provided the principle of reciprocity is guaranteed; it promotes and encourages international organizations furthering such ends.

Article 12 Flag

The flag of the republic is the Italian tricolor: green, white, and red, in three vertical bands of equal dimensions.

Part I Rights and Duties of Citizens

Title I Civil Rights

Article 13 Personal Liberty

- (1) Personal liberty is inviolable.
- (2) No one may be detained, inspected, or searched nor otherwise restricted in personal liberty except by order of the judiciary stating a reason and only in such cases and in such manner as provided by law.
- (3) As an exception, under the conditions of necessity and urgency strictly defined by law, the police may take provisional measures that must be reported within 48 hours to the judiciary and, if they are not ratified within another 48 hours, are considered revoked and remain without

effect.

(4) Acts of physical and moral violence against persons subjected to restrictions of personal liberty are to be punished.

(5) The law establishes the maximum duration of preventive detention.

Article 14 Personal Domicile

(1) Personal domicile is inviolable.

(2) No one's domicile may be inspected, searched, or seized save in cases and in the manner laid down by law conforming to the guarantee of personal liberty.

(3) Verifications and inspections for public health and safety, or for economic and fiscal purposes are defined by law.

Article 15 Freedom of Correspondence

(1) Liberty and secrecy of correspondence and other forms of communication are inviolable.

(2) Limitations may only be imposed by judicial decision stating the reasons and in accordance with guarantees defined by law.

Article 16 Freedom of Movement

(1) Every citizen has the right to reside and travel freely in any part of the national territory except for limitations provided by general laws protecting health or security. No restriction may be imposed for political reasons.

(2) Every citizen is free to leave the territory of the republic and return to it except for obligations defined by law.

Article 17 Right of Assembly

(1) All citizens have the right to assemble peaceably and unarmed.

(2) For meetings, including those held in places to which the general public has access, no previous notice is required.

(3) For meetings held in public places previous notice must be given to the authorities, who may prohibit them only on the ground of proven risks to security or public safety.

Article 18 Freedom of Association

(1) Citizens have the right freely and without authorization to form associations for those aims not forbidden by criminal law.

(2) Secret associations and associations pursuing political aims by military organization, even if only indirectly, are forbidden.

Article 19 Freedom of Religion

Everyone is entitled to freely profess religious beliefs in any form, individually or with others, to promote them, and to celebrate rites in public or in private, provided they are not offensive to public morality.

Article 20 Religious Associations

For associations or institutions, their religious character or religious or confessional aims do not justify special limitations or fiscal burdens regarding their establishment, legal capacity, or activities.

Article 21 Freedom of Communication

- (1) Everyone has the right to freely express thoughts in speech, writing, and by other communication.
- (2) The press may not be controlled by authorization or submitted to censorship.
- (3) Seizure is permitted only by judicial order stating the reason and only for offences expressly determined by the press law or for violation of the obligation to identify the persons responsible for such offences.
- (4) In cases of absolute urgency where immediate judicial intervention is impossible, periodicals may be seized by the judicial police, who must immediately and in no case later than 24 hours report the matter to the judiciary. If the measure is not validated by the judiciary within another 24 hours, it is considered revoked and has no effect.
- (5) The law may, by general provision, order the disclosure of financial sources of periodical publications.
- (6) Publications, performances, and other exhibits offensive to public morality are prohibited. Measures of prevention and repression against violations are provided by law.

Article 22 Citizenship and Name

Nobody may be deprived of legal capacity, citizenship, or name for political reasons.

Article 23 Personal Services

Nobody may be forced to perform personal service or payment without legal provision.

Article 24 Right to be Heard in Court

- (1) Everyone may bring cases before a court of law in order to protect their rights under civil and administrative law.
- (2) Defense is an inviolable right at every stage and instance of legal proceedings.
- (3) The poor are entitled by law to proper means for action or defense in all courts.
- (4) The law defines the conditions and forms for reparation in the case of judicial errors.

Article 25 Defendant's Rights

- (1) No case may be removed from a court, but must be heard as provided by law.
- (2) No punishment is allowed except provided by a law already in force when the offence has been committed.
- (3) Security measures against persons are only allowed as provided by law.

Article 26 Extradition

- (1) A citizen may be extradited only as expressly provided by international conventions.

(2) In any case, extradition may not be permitted for political offences.

Article 27 Rights of the Accused

- (1) Criminal responsibility is personal.
- (2) The defendant may not be considered guilty until sentenced.
- (3) Punishments may not contradict humanity and must aim at re-educating the convicted.
- (4) Death penalty is prohibited except by military law in time of war.

Article 28 Responsibility of Public Officials

State officials and employees of other public bodies are directly responsible under criminal, civil, and administrative law for acts committed in violation of rights. Civil liability extends to the state and public bodies.

Title II Ethical and Social Relations

Article 29 Marriage

- (1) The family is recognized by the republic as a natural association founded on marriage.
- (2) Marriage entails moral and legal equality of the spouses within legally defined limits to protect the unity of the family.

Article 30 Parental Duties and Rights

- (1) Parents have the duty and right to support, instruct, and educate their children, including those born out of wedlock.
- (2) The law provides for the fulfilment of those duties should the parents prove incapable.
- (3) Full legal and social protection for children born out of wedlock is guaranteed by law, consistent with the rights of other family members.
- (4) Rules and limits to determine paternity are set by law.

Article 31 Family

- (1) The republic furthers family formation and the fulfilment of related tasks by means of economic and other provisions with special regard to large families.
- (2) The republic protects maternity, infancy, and youth; it supports and encourages institutions needed for this purpose.

Article 32 Health

- (1) The republic protects individual health as a basic right and in the public interest; it provides free medical care to the poor.
- (2) Nobody may be forcefully submitted to medical treatment except as regulated by law. That law may in no case violate the limits imposed by the respect for the human being.

Article 33 Freedom of Arts, Science and Teaching

- (1) The arts and sciences as well as their teaching are free.
- (2) The republic adopts general norms for education and establishes public schools of all kinds and grades
- (3) Public and private bodies have the right to establish schools and educational institutes without financial obligations to the state.
- (4) The law defining rights and obligations of those private schools requesting recognition has to guarantee full liberty to them and equal treatment with pupils of public schools.
- (5) Exams are defined for admission to various types and grades of schools, as final course exams, and for professional qualification.
- (6) Institutions of higher learning, universities, and academies have the autonomy to establish by-laws within the limits of state law.

Article 34 Education

- (1) Schools are open to everyone.
- (2) Primary education, given for at least eight years, is compulsory and free of tuition.
- (3) Pupils of ability and merit, even if lacking financial resources, have the right to attain the highest grades of studies.
- (4) The republic furthers the realization of this right by scholarships, allowances to families, and other provisions, to be assigned through competitive examinations.

Title III Economic Relations

Article 35 Labor

- (1) The republic protects labor in all its forms.
- (2) It provides for the training and professional enhancement of workers.
- (3) It promotes and encourages international treaties and institutions aiming to assert and regulate labor rights.
- (4) It recognizes the freedom to emigrate, except for legal limitations for the common good, and protects Italian labor abroad.

Article 36 Wages

- (1) Workers are entitled to remuneration commensurate with the quantity and quality of their work, and in any case sufficient to ensure to them and their families a free and honorable existence.
- (2) The law establishes limits to the length of the working day.
- (3) Workers are entitled to a weekly day of rest and to annual paid holidays; they cannot relinquish this right.

Article 37 Equality of Women at Work

- (1) Working women are entitled to equal rights and, for comparable jobs, equal pay as men. Working conditions have to be such as to allow women to fulfill their essential family duties

and ensure an adequate protection of mothers and children.

(2) The law defines a minimal age for paid labor.

(3) The republic establishes special measures protecting juvenile labor and guarantees equal pay for comparable work.

Article 38 Welfare

(1) All citizens unable to work and lacking the resources necessary for their existence are entitled to private and social assistance.

(2) Workers are entitled to adequate insurance for their needs in case of accident, illness, disability, old age, and involuntary unemployment.

(3) Disabled and handicapped persons are entitled to education and vocational training.

(4) These responsibilities are entrusted to public bodies and institutions established or supplemented by the state.

(5) Private welfare work is free.

Article 39 Trade Unions

(1) The organization of trade unions is free.

(2) No obligation may be imposed on trade unions except the duty to register at local or central offices as provided by law.

(3) Trade unions are only registered on condition that their by-laws lead to internal organization of democratic character.

(4) Registered trade unions are legal persons. Being represented in proportion to their registered members, they may jointly enter into collective labor contracts which are mandatory for all who belong to the respective industry of these contracts.

Article 40 Right to Strike

The right to strike is exercised according to the law.

Article 41 Freedom of Enterprise

(1) Private economic enterprise is free.

(2) It may not be carried out against the common good or in a way that may harm public security, liberty, or human dignity.

(3) The law determines appropriate planning and controls so that public and private economic activities may be directed and coordinated towards social ends.

Article 42 Property

(1) Property is public or private. Economic goods may belong to the state, to public bodies, or to private persons.

(2) Private ownership is recognized and guaranteed by laws determining the manner of acquisition and enjoyment and its limits, in order to ensure its social function and to make it accessible to all.

(3) Private property, in cases determined by law and with compensation, may be expropriated

for reasons of common interest.

(4) The law establishes the rules of legitimate and testamentary succession and its limits and the state's right to the heritage.

Article 43 Expropriation

To the end of the general good, the law may reserve establishment or transfer, by expropriation with compensation, to the state, public bodies, or workers or consumer communities, specific enterprises or categories of enterprises of primary common interest for essential public services or energy sources, or act as monopolies in the preeminate public interest.

Article 44 Land

(1) For the purpose of ensuring rational utilization of land and establishing equitable social relations, the law imposes obligations on and limitations to private ownership of land, defines its limits depending on the regions and the various agricultural areas, encourages and imposes land cultivation, transformation of large estates, and the reorganization of productive units; it assists small and medium sized farms.

(2) The law favors mountainous areas.

Article 45 Cooperatives and Handicrafts

(1) The republic recognizes the social function of cooperation for mutual benefit free of private speculation. The law promotes and encourages its implementation with suitable provisions and ensures its character and purposes through proper controls.

(2) The law protects and promotes the development of handicrafts.

Article 46 Workers' Participation

In order to achieve the economic and social enhancement of labor and in accordance with the requirements of production, the republic recognizes the right of workers to collaborate, within the forms and limits defined by law, in the management of companies.

Article 47 Savings

(1) The republic encourages and protects savings in all its forms, regulates, coordinates and controls the provision of credit.

(2) It favors access savings for the purchase of homes, for worker-owned farms, and for direct or indirect investment in shares of the country's large productive enterprises.

Title IV Political Rights

Article 48 Voting Rights

(1) All citizens, men or women, who have attained their majority, are entitled to vote.

(2) Voting is personal, equal, free, and secret. Its exercise is a civic duty.

(3) The law defines the conditions under which the citizens residing abroad effectively exercise their electoral right. To this end, a constituency of Italians abroad is established for the election of the Chambers, to which a fixed number of seats is assigned by constitutional law in

accordance with criteria determined by law.

(4) The right to vote may not be limited except for incapacity, as a consequence of an irrevocable criminal sentence, or in cases of moral unworthiness established by law.

Article 49 Political Parties

All citizens have the right to freely associate in political parties in order to contribute by democratic methods to determine national policy.

Article 50 Petitions

All citizens may address petitions to the Chambers demanding legislative measures or presenting general needs.

Article 51 Public Offices

(1) Citizens of one or the other sex are eligible for public office and for elective positions under equal conditions, according to the rules established by law. To this end, the republic adopts specific measures in order to promote equal chances for men and women.

(2) The law may, regarding their right to be selected for public positions and elective offices, grant to those Italians who do not belong to the republic the same opportunities as citizens.

(3) Anyone elected to public office is entitled to the time necessary for the fulfillment of the respective duties while keeping his or her job.

Article 52 Military Service

(1) The defense of the fatherland is the sacred duty of every citizen.

(2) Military service is compulsory within the limits and under the terms of the law. The fulfillment of military duties may not prejudice a citizen's position as an employee, nor the exercise of his political rights.

(3) The rules about armed forces must conform to the democratic spirit of the republic.

Article 53 Taxation

(1) Everyone has to contribute to public expenditure in proportion to their capacity.

(2) The tax system has to conform to the principle of progression.

Article 54 Loyalty to the Constitution

(1) All citizens have the duty to be loyal to the republic and to observe the constitution and the laws.

(2) Citizens entrusted with public functions must perform them with discipline and honor, and take an oath of office where required by law.

VEDLEGG 7: MENNESKERETTLIGE BESTEMMELSER I NORGES GRUNNLOV

A. Om Statsformen og Religionen

§ 2.

Alle Indvaanere af Riget have fri Religionsøvelse.

Den evangelisk-lutherske Religion forbliver Statens offentlige Religion. De Indvaanere, der bekjende sig til den, ere forpligtede til at opdrage deres Børn i samme

Grlbest. 21. juli 1851, 3 aug 1897, 1 nov 1956, 4 mai 1964.

...

E. Almindelige Bestemmelser.

§ 96.

Ingen kan dømmes uden efter Lov, eller straffes uden efter Dom. Pinligt Forhør maa ikke finde Sted.

§ 97.

Ingen Lov maa gives tilbagevirkende Kraft.

§ 98.

Med Sportler, som erlægges til Rettens Betjente, bør ingen Afgifter til Statskassen være forbunde.

§ 99.

Ingen maa fængslig anholdes, uden i lovbestemt Tilfælde og paa den ved Lovene foreskrevne Maade. For ubeføiet Arrest, eller ulovligt Ophold, staa Vedkommende den Fængslede til Ansvar.

Regjeringen er ikke berettiget til militær Magts Anvendelse mod Statens Medlemmer, uden efter de i Lovgivningen bestemte Former, medmindre nogen Forsamling maatte forstyrre den offentlige Rolighed og den ikke øieblikkelig adskilles, efterat de Artikler i Landsloven, som angaa Oprør, ere den tredje Gange lydelig forelæste af den civile Øvrighed.

§ 100.

Ytringsfrihed bør finde Sted.

Ingen kan holdes retslig ansvarlig for at have meddelt eller modtaget Oplysninger, Ideer eller Budskab, medmindre det lader sig forsvare holdt op imod Ytringsfrihedens Begrundelse i

Sandhedssøgen, Demokrati og Individets frie Meningsdannelse. Det retslige Ansvar bør være foreskrevet i Lov.

Frimodige Ytringer om Statsstyrelsen og hvilkensomhelst anden Gjenstand ere Enhver tilladte. Der kan kun sættes slige klarlig definerede Grændser for denne Ret, hvor særlig tungtveiende Hensyn gjøre det forsvarligt holdt op imod Ytringsfrihedens Begrundelser.

Forhaandscensur og andre forebyggende Forholdsregler kunne ikke benyttes, medmindre det er nødvendigt for at beskytte Børn og Unge imod skadelig Paavirkning fra levende Billeder. Brevcensur kan ei sættes i Værk uden i Anstalter.

Enhver har Ret til Indsyn i Statens og Kommunernes Akter og til at følge Forhandlingerne i Retsmøder og folkevalgte Organer. Det kan i Lov fastsættes Begrænsninger i denne Ret ud fra Hensyn til Personvern og af andre tungtveiende Grunde.

Det paaligger Statens Myndigheder at lægge Forholdene til Rette for en aaben og oplyst offentlig Samtale.

Endret ved grlbest. 29 okt 2004 nr. 1402, 3 mars 2006 nr. 271.

§ 101.

Nye og bestandige Indskrænkninger i Næringsfriheden bør ikke tilstedes Nogen for Fremtiden.

§ 102.

Hus-Inkquisitioner maa ikke finde Sted, uden i kriminelle Tilfælde.

§ 103.

Fristed tilstedes ikke dem, som herefter fallere.

§ 104.

Jord og Boslod kan i intet Tilfælde forbrydes.

§ 105.

Fordrer Statens Tarv, at Nogen maa afgive sin rørlige eller urørlige Eiendom til offentlig Brug, saa bør han have fuld Erstatning af Statskassen.

§ 106.

Saavel Kjøbesummer som Indtægter af det Geistligheden beneficerede Gods skal blot anvendes til Geistlighedens Bedste og Oplysningens Fremme. Milde Stiftelsers Eiendomme skulle blot anvendes til disses Gavn.

§ 107.

Odels- og Aasædesretten maa ikke ophæves. De nærmere Betingelser, hvorunder den, til største Nytte for Staten og Gavn for Landalmuen, skal vedblive, fastsættes af det første eller andet følgende Storthing.

§ 108.

Ingen Grevskaber, Baronier, Stamhuse og Fideikommisser, maa for Eftertiden oprettes.

§ 109.

Enhver Statens Borger er i Almindelighed lige forpligtet, i en vis Tid at værne om sit Fædreland, uden Hensyn til Fødsel eller Formue.

Denne Grundsætnings Anvendelse, og de Indskrænkninger den bør undergaa, bestemmes ved Lov.

Grlbest. 12 april 1907.

§ 110.

Det paaligger Statens Myndigheder at lægge Forholdene til Rette for at ethvert arbejdsdygtigt Menneske kan skaffe sig Udkomme ved sit Arbejde.

Nærmere Bestemmelser om Ansattes Medbestemmelsesret paa deres Arbejdsplads, fastsættes ved Lov.

Opphevet ved grlbest. 12 juni 1925 jfr. grlbest. 15 aug 1911, tilføyd ved grlbest. 16 nov 1954, endret ved grlbest. grlbest. 5 mai 1980, 3 mars 2006 nr. 270.

§ 110a.

Det paaligger Statens Myndigheder at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og udvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv.

Tilføyd ved grlbest. 27 mai 1988 nr. 432, endret ved grlbest. 3 mars 2006 nr. 270.

§ 110b.

Enhver har Ret til et Milieu som sikrer Sundhed og til en Natur hvis Produktionsævnne og Mangfold bevarer. Naturens Ressourcer skulle disponeres ud fra en langsigtig og alsidig Betragtning, der ivaretager denne Ret ogsaa for Efterslægten.

For at ivaretage deres Ret i Henhold til foregaaende Led, ere Borgerne berettigede til Kundskab om Naturmilieuets Tilstand og om Virkningerne af planlagte og iværksatte Indgreb i Naturen.

Statens Myndigheder give nærmere Bestemmelser til at gennemføre disse Grundsætninger.

Tilføyd ved grlbest. 19 juni 1992 nr. 463.

§ 110c.

Det paaligger Statens Myndigheder at respektere og sikre Menneskerettighederne.

Nærmere Bestemmelser om Gennemførelsen af Traktater herom fastsættes ved Lov.

Tilføyd ved grlbest. 15 juli 1994 nr. 675.

ISBN 82-8196-000-0